

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Zdravotní a nemocniční péče v Tanvaldu 1856-1938

Bakalářská práce

Studijní program: B7106 – Historická studia
Studijní obor: 7105R062 – Kulturněhistorická a muzeologická studia
Autor práce: **Jana Šedivá**
Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová

TECHNICAL UNIVERSITY OF LIBEREC
Faculty of Science, Humanities
and Education

Health and hospital care in Tanvald 1856-1938

Bachelor thesis

Study programme: B7106 – Historical studies
Study branch: 7105R062 – Cultural-Historical and Museological Studies
Author: **Jana Šedivá**
Supervisor: PhDr. Miloslava Melanová

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jana Šedivá**

Osobní číslo: **P15000304**

Studijní program: **B7106 Historická studia**

Studijní obor: **Kulturněhistorická a muzeologická studia**

Název tématu: **Zdravotní a nemocniční péče v Tanvaldu 1856-1938**

Zadávací katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v ý p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce je vytvoření obrazu vzniku a vývoje zdravotní péče v průmyslovém městě Tanvald. Autorka bude sledovat snahy o založení nemocnice (osobnosti, důvody, jednotlivé kroky) a její rozvoj a změny v organizaci i specializaci od jejího otevření v roce 1890 do roku 1938. Shrne také prostorové vybavení nemocnice a vedení (ředitelé, správní rady atd.) i poměr města a okresu k zařízení. Pokusí se zachytit také ostatní zdravotní péči (soukromí lékaři, lékárny).

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

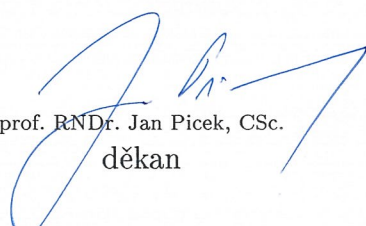
Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Miloslava Melanová

Katedra historie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2017**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2018**

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2017

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

Prameny:

Gablonzer Anzeiger, 1893-1901.

Gablonzer Tagblatt, 1901-1938.

Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond MěstNV Tanvald, inv. č. 94, Kronika města, 1945-1963.

Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Nemocnice Tanvald, č. pom. 382, 1856-1943.

Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, inventář Okresní nemocnice Tanvald, č. pom. 382, sign. 073/2, 1988.

Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, inv. č. 36, č. kart. 7, 8, 1865-1928.

Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, inventář Okresní zastupitelstvo Tanvald, č. pom. 85, sign. 017/2, 1981.

Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Jizerské noviny.

Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Desenské noviny, č. inv. 8902.

Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Tanvaldský zpravodaj, č. inv. 8882.

Literatura:

BENDA, Adolf: Geschichte der Stadt Gablonz und ihrer Umgebung, Jablonec nad Nisou, Gablonz Rössler, 1877.

FISCHER, Karl-GIERACH, Erich: Heimatkunde für den Bezirk Gablonz (Der Gerichtbezirke Gablonz und Tannwald), Verlag des Gabonz-Tannwalder, 1934.

HYBNEROVÁ, Petra: Nemocnice v Jablonci nad Nisou od roku 1875. Jablonec nad Nisou, 2015.

LILIE, Adolf: Der politische Bezirk Gablonz (Gerichtsbezirke Gablonz und Tannwald), 2. vyd. Jablonec nad Nisou, Verlag des Gablonz-Tannwalder Lehrervereines, 1895.

NEMOCNICE JABLONEC NAD NISOU, P. O: Nemocnice v Jablonci nad Nisou od roku 1875. Jablonec nad Nisou, 2015.

NOVÝ, Petr - LUBAS, Jaroslav ČERNÝ Zbyněk: Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku, Žehušice: Městské knihy 2007, ISBN:978-80-86699-49-3.

RÝDL, Jaroslav: Paměť Tanvaldska, Muzeum Českého ráje Turnov 2006, ISBN 80-239-6686-3.

STÜTZ, Gerhart- ZENKNER Karl: Gablonz an der Neisse: Stadt, Bezirk und Landkreis in Nordböhmen (Sudetenland): ein Erinnerungsbuch, 2. vyd. Leutelt-Gesellschaft, 1983.

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že texty tištěné verze práce a elektronické verze práce vložené do IS STAG se shodují.

22. 3. 2019

Jana Šedivá

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala všem, kteří mi pomohli a bez kterých by nemohla tato práce vzniknout.

V první řadě bych ráda poděkovala své vedoucí bakalářské práce PhDr. Miloslavě Melanové za velkou trpělivost a ochotu. Dále pak všem pracovníkům Státního okresního archivu v Jablonci nad Nisou, díky nimž jsem našla mnoho nových informací a kteří mi vždy vyšli vstříc a poradili. Mé díky rovněž patří těm, kteří mě celou dobu podporovali.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o historickém vývoji zdravotní péče v oblasti Tanvaldska a Šumburska v období od druhé poloviny 19. století do roku 1938. Obraz dotváří obecné informace týkající se celkového vývoje lékařství v českých zemích. Text je seřazený chronologicky a obsahuje výčet událostí, které měly zásadní dopady na vznik nemocničních zařízení v Tanvaldu. Zahrnuté jsou i výstavby budov v okolí či soukromá lékařská zařízení.

Klíčová slova

Lékařství 19. a 20. století, zdravotnická péče, nemocnice, lékárny, Tanvald, Šumburk

Annotation

This work is about the historical development of health care in the area of Tanvald and Šumburk from the second half of the 19th century until 1938. Overall picture is complemented by general information on the overall development of medicine in the Czech lands. The text is arranged chronologically and contains a list of events that had a major impact on the establishment of hospital facilities in Tanvald. Also included are the later construction of specialized buildings in the vicinity or private pharmacies.

Key words

Medicine 19th and 20th century, medical care, hospital, pharmacy, Tanvald, Šumburk

Obsah

Seznam použitých zkratk a symbolů	1
1 Úvod	2
2 Teoretický rozbor pramenů a literatury	3
2.1 Prameny.....	3
2.2 Literatura	7
2.2.1 Německá literatura.....	7
2.2.2 Česká literatura	9
2.3 Periodika.....	15
3 Lékařská péče ve druhé polovině 19. století.....	16
3.1 Obecné změny ve zdravotnictví	16
3.2 Nemocnice a lékárny v Jablonci nad Nisou	19
3.3 Nemocnice v Tanvaldu a Šumburku	20
3.3.1 Lékárna v Tanvaldu a Šumburku.....	22
3.3.2 Karel Pekárek	23
4 Lékařská péče po roce 1900	24
4.1 Obecné změny ve zdravotnictví	24
4.2 Tanvaldsko a Šumburk – plicní pavilon.....	26
5 Období první světové války.....	28
5.1 Obecné změny ve zdravotnictví	28
5.2 Tanvaldsko a Šumburk – vojenský lazaret.....	29
6 Po vzniku Československé republiky	31
6.1 Obecné změny ve zdravotnictví	31
6.2 Nemocnice a jejich vývoj	34
6.3 Tanvaldsko a Šumburk – stavba druhého patra nemocnice	36
7 Před druhou světovou válkou	37
7.1 Obecné změny ve zdravotnictví	37
7.2 Tanvaldsko – infekční pavilon a správní budova	39
8 Období druhé světové války	41
8.1 Obecné změny ve zdravotnictví	41
8.2 Tanvaldsko a Šumbursko	42
9 Závěr	44
10 Seznam použitých zdrojů.....	46
10.1 Prameny	46
10.2 Literatura.....	46
10.3 Internetové odkazy.....	47
11 Seznam příloh	49

Seznam použitých zkratk a symbolů

- č. inv. – číslo inventáře
- č. kart. – číslo kartonu
- č. pom. – číslo pomůcky
- ČR – Česká republika
- ČSR – Československá republika
- Kč – korun českých
- Kčs – korun československých
- MěstNV – Městský národní výbor
- SdP. – Sudetendeutsche Partei
- sign. – signatura
- SOkA Jbc – Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou
- ÚNZ – Ústav národního zdraví

1 Úvod

Hlavní náplní této práce bylo uchopení a zpracování tématu zdravotnické péče v oblasti města Tanvald za použití archivního materiálu ze Státního oblastního archivu v Jablonci nad Nisou. Téma bylo poprvé vybráno ke zpracování stejnojmenné seminární práce. Archivní spisy bylo zapotřebí přečíst, následně roztřídit a dát jim určitou psanou formu. Po konzultaci s PhDr. Miloslavou Melanovou byl text využitý jako základ pro vznik bakalářské práce. Fond bylo potřeba znovu projít a zpracovat pomocí historické analýzy primárních pramenů. Kontaktovala jsem jak kronikářku v Tanvaldu, tak stavební úřad. Ve zmíněném úřadu byl nalezen zatím nejstarší protokol ze dne 12. dubna roku 1888 týkající se výstavby nemocnice v Tanvaldu. Postupem času bylo nalezeno mnoho nových poznatků jak k nemocnici v Tanvaldu, tak i lékárenským zařízením v této oblasti. Cílem bylo vystihnout dějiny zdravotnictví na tomto území, kde bylo velké množství továren a tudíž i pracovníků. Ti každý den přicházeli k úrazům lehkým i vážnějším, a také měli často různorodá onemocnění.

Na začátku práce je uvedený výčet a teoretický popis pramenných i literárních zdrojů, které se staly klíčovými pro uchopení samotného tématu. Kapitola obsahuje výčet, kde lze nalézt potřebné stěžejní informace. Další kapitoly jsou členěné již chronologicky od lékařské péče konce 19. století až po období druhé světové války. Na začátku každé kapitoly jsou informace o obecných změnách ve zdravotnické péči na území Čech. Stěžejní knihou pro sepsání této části byla publikace od Ludmily Hlaváčové a Petra Svobodného *Dějiny lékařství v českých zemích*¹. Pro popis meziválečného období jsem čerpala z knihy od Hany Mášové *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*². Po obecných informacích následují podkapitoly věnující se situaci na území Tanvaldska a Šumburska v daném období. Zde jsem našla mnoho nových poznatků, které byly seskládány do souvislého obrazu dějin lékařství na Tanvaldsku a Šumbursku, neopomínaje zmínit i dějiny samotného města Tanvald, které se taktéž měnily napříč dvěma válkami a jejími dopady.

¹ SVOBODNÝ Petr – HLAVÁČKOVÁ Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha, Triton 2004.

² MÁŠOVÁ, Hana: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, Praha, Karolinum 2005.

2 Teoretický rozbor pramenů a literatury

2.1 Prameny

Základním pramenem pro vznik bakalářské práce se stal fond Nemocnice Tanvald uložený ve Statním okresním archivu v Jablonci nad Nisou³. Dochovaný materiál dokumentuje činnost nemocnice mezi léty 1856–1943. Jedná se o částečně přístupný fond, který není zcela inventarizovaný⁴. Inventář i fond byl zpracován paní V. Wowkovou roku 1988. Fond tvoří celkem 51 inventárních jednotek, obsahuje 44 knih a dva kartony⁵. Písemnosti obsažené ve fondu nemocnice a vzniklé z její činnosti byly prvně uchovány ve správní budově a po roce 1945 přemístěny do Státního okresního archivu v Jablonci nad Nisou, kde jsou uloženy dodnes. Soubor dochovaných písemností tvoří přehledy ošetřovaných z let 1892 až 1943. Dále úřední evidenční knihy, z nichž jsou dostupné v německém jazyce výkazy z let 1936 až 1938 zahrnující počty nemocných a jejich denní spotřebu stravy s finančními náklady⁶. Dalšími z dostupných materiálů jsou seznamy ošetřovaných vojáků a náklady v době, kdy byla nemocnice vojenským lazaretem, tedy v letech 1914–1918⁷. Stavební spisový materiál, jak v českém, tak i německém jazyce, tvoří především stavební dokumentace, plány přestavby o rozšíření nemocnice a přístavění druhého patra⁸. Z účetních materiálů je dostupná pouze závěrka z roku 1932⁹.

Částečně přístupný je i fond Okresní zastupitelstvo Tanvald (německy Bezirksverwaltung Tannwald) uložený také v archivu v Jablonci nad Nisou. Dokumentuje léta od roku 1865 až 1930. Inventář byl vypracován paní V. Wowkovou v dubnu roku 1966. Okresní zastupitelstvo v Tanvaldu vzniklo na základě zákona číslo 27 dne 25. července 1864. O rok později fungovalo jako druhá instance samosprávy mezi obecními zastupitelstvy a zemským sněmem pro obvod tehdejšího

³ Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Nemocnice Tanvald, č. pom. 382, 1856–1943.

⁴ *Tamtéž*. Inventární pomůcka přístupná na webových stránkách Státního oblastního archivu v Litoměřicích zahrnující i Státní okresní archiv v Jablonci nad Nisou, *Státní oblastní archiv v Litoměřicích* [online]. [cit. 2016-12-27]. Dostupné z: <http://vademecum.soalitomerice.cz>

⁵ SOKA Jbc, inventář Okresní nemocnice Tanvald, č. pom. 382, sign. 073/2, 1988.

⁶ SOKA Jbc, fond Nemocnice Tanvald, č. inv. 31, č. kart. 1, Výkazy, 1936–1938.

⁷ *Tamtéž*, č. inv. 33, č. kart. 1, Seznamy ošetřovanců-náklady, 1914–1918.

⁸ *Tamtéž*, č. inv. 34, č. kart. 2, Stavební práce, 1936–1939.

⁹ *Tamtéž*, č. inv. 43, č. kart. 2, Závěrka, 1932.

okresního úřadu. Byly mu svěřeny záležitosti ve věcech obecních, stavebních, požárních, zemědělských, lesního hospodářství a myslivosti, komunikačních, zdravotních, školských, kulturních, finančních, pojišťovnictví a elektrizace venkova. V roce 1919 bylo okresní zastupitelstvo rozpuštěno a nahradila ho okresní správní komise, v jejímž čele stál Antonín Häckel. Ten byl také účastněn jednání o výstavbě druhého patra nemocnice v Tanvaldu a infekčního pavilonu. Fond obsahuje materiály písemné povahy, které dokumentují protokoly ze schůzí a úřední knihy. Korespondence zůstala v původním uspořádání podle jednacích čísel. Účetní materiál představují hlavní knihy, inventáře jmění, pokladní deníky, rozpočty a především účetní materiály obsahující informace o přestavbě nemocnice v Tanvaldu roku 1926–1927¹⁰.

Další kompletně zpracovaný je fond Okresní zastupitelstvo v Jablonci nad Nisou. Obsahuje archivní písemnosti z let 1865–1928. Fond byl zpracován taktéž paní V. Wowkovou roku 1964. Vznikl současně s ustanovením okresního zastupitelstva, které mělo působnost pro obvod tehdejšího úřadu. Prvním starostou byl zvolen Josef Holletz (povoláním nadlesní). Písemný materiál sestává především z hlavních knih, inventářů a úředních knih. Úřední knihy však nejsou kompletní a zcela ztracené jsou knihy pomocné. Dochovaný materiál dokumentuje obecné údaje k dějinám Jablonecka a jednotlivých obcí. Ve fondu jsou uloženy plány nemocnice v Jablonci nad Nisou, včetně dokumentů týkajících se lékařů, milosrdných sester, nemocenského pojištění, ale i sirotčího fondu¹¹. Ke dni 1. 12. 1928 byla dosavadní okresní zastupitelstva zrušena a jejich působnost přešla pod nová zastupitelstva, která byla přímou součástí okresních úřadů. Fond Okresního úřadu v Jablonci nad Nisou dokumentuje léta 1855–1940 (1949). Obsahuje zásadní spisový materiál, který se týká především lékáren či vodoléčebných lázní v Pasekách. Z kontrolních spisů lze vyčíst názvy lékáren a jejich majitele včetně lékární „*U Aesculapa*“ ve městě Tanvald¹².

Pro utvoření základního chronologického a historického obrazu dějin města Tanvald slouží písemné doklady v podobě pamětních knih. První pamětní knihou

¹⁰ SOkA Jbc, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, inv. č. 36, č. kart. 7, 8, 1865–1928.

¹¹ SOkA Jbc, fond Okresní zastupitelstvo Jablonec nad Nisou, č. pom. 84, 1865–1928.

¹² SOkA Jbc, fond Okresní úřad Jablonec nad Nisou, č. inv. 158, 189, 1855–1940 (1949).

v Tanvaldu je kronika z roku 1888 (německy Gedenkbuch)¹³. Počáteční text v kronice nastiňuje dějiny města Tanvald a chronologické zápisy od roku 1647 až po rok 1937. Pokračuje pak od roku 1945 do roku 1963. Mezi lety 1888 až 1907 ji v německém jazyce sepsal ředitel měšťanské školy Ferdinand Thomas. Roku 1907 F. Thomas ukončil svou kronikářskou činnost a od té doby nejsou vedené žádné záznamy o historii města¹⁴. Až roku 1923 proběhly volby do místní letopisecké komise. Kroniky měly být vedené původně dvě, česká a německá. V čele komise stanul poštovní ředitel Ladislav Ullmann, kterého však ještě v témž roce vystřídal Hanuš Kubeš. Ten stihl vytvořit pouze koncept, než byl služebně přeražen do Kadaně. Zápisy v kronice nebyly vedené až do roku 1937. Tohoto roku vznesl starosta města Arnošt Doubek (povoláním železniční zřízenec) návrh na jmenování kronikáře. Po neúspěchu se této práce zhostil sám. Založil první česky psanou kroniku, která vychází ze starší Thomasovy pamětní knihy. V záznamech později pokračoval JUDr. Karel Pávek (povoláním soudce)¹⁵.

Historických mezníků nemocnice se věnoval také soudobý regionální tisk, který vycházel v letech 1893–1901 a 1901–1938 na Jablonecku. Předním vydavatelem tiskovin v kraji byl Emil Böhme. Jeho firma Verlag von Emil Böhme vydávala také knihy, zvláště od regionálních autorů. V roce 1884 rozšířil svou živnost o knižní nakladatelství. O rok později odkoupil od vydavatele Eduarda Stracheho list *Gablonzer Zeitung*. Noviny vycházely v Böhmeho vydavatelství až do roku 1888, kdy je kvůli finančním potížím musel prodat Gustavu Spiethoschovi. Dne 4. října 1892 byly založeny nové noviny s názvem *Gablonzer Wochenblatt*. Ve své době list vycházel jednou týdně, až později roku 1893 se jeho periodicita změnila z týdeníku na obdeník, tedy tři čísla během jednoho týdne. S touto změnou dostaly noviny nový název: *Gablonzer Anzeiger*. Název novinám vydržel až do 1. října roku 1901, kdy s další změnou periodicity noviny dostaly nový název: *Gablonzer Tagblatt*. Noviny vlastnil od roku 1914 syn Emila Böhmeho, Richard Böhme¹⁶. Informace z tiskovin svými krátkými články mapují například vznik nemocnice v Tanvaldu. V elektronické

¹³ FEIGE, Jakub: *Archivní pomůcky-inventáře: Archiv města Šumburk nad Desnou, Archiv města Tanvald, Archiv obce Velké Hamry*, Praha 2006, bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, vedoucí práce Mgr. Jan Dobeš, s. 42–45.

¹⁴ SOkA Jbc, fond Archiv města Tanvald, Pamětní kniha, č. inv. 3, 1888–1907.

¹⁵ SOkA Jbc, fond MV Tanvald, Kronika města, 1945–1963, č. inv. 94, s. 1–2.

¹⁶ MIČKALOVÁ, Jana: *Německý a český tisk v letech 1918 až 1945 na Jablonecku*, Praha 2016, diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, vedoucí práce Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc, s. 21–22.

podobě jsou přístupná pouze některá čísla *Gablonzer Tagblatt* vycházející od roku 1911 až 1917¹⁷. Část *Gablonzer Tagblatt* je také součástí fondu Josefa Riedela, Sklárny a rafinerie, Dolní Polubný¹⁸. V archivu v Jablonci nad Nisou se nachází v kompletní řadě až čísla z 90. let 20. století. Ze starších čísel jen několik ročníků.

Informace týkající se stavby a plánové dokumentace jsou uchovány na Stavebním odboru městského úřadu v Tanvaldu¹⁹. Stávající Nemocnice Tanvald ukládá tisky a písemnosti týkající se přestaveb a povolení ke stavbě do archivu městského úřadu. Dokumenty jsou po dohodě přístupné pro badatelské účely. Archiv obsahuje katastrální mapy, písemnosti a půdorysy staveb. K protokolům a spisům je přiložena obrazová dokumentace s čelním pohledem na hlavní budovu nemocnice v Tanvaldu, dokumentace budovy kurníku a půdorys infekčního pavilonu postaveného mezi léty 1937–1938. Mezi důležité prameny patří především přiložený protokol a stavební povolení ze dne 11. července 1927 k plánované výstavbě druhého poschodí. Dále dokument od Okresní správní komise v Tanvaldu ze dne 13. 7. 1927, psaný jak v německém, tak i českém jazyce, schvalující výstavbu druhého poschodí nemocnice s podkrovím. Dále stavební povolení vydané dne 20. srpna 1947 Okresním národním výborem v Jablonci nad Nisou, které potvrzuje zahájení stavby márnice a garáží. Nejstarší písemností fondu je několikastránkový ručně psaný protokol ze dne 12. dubna 1888 obsahující základní informace o stavbě hlavní nemocnice.

¹⁷ *Město Jablonec* [online]. [cit. 2017-6-7]. Dostupné z: <http://www.mestojablonec.cz/cs/mesto/150-let-mesta/cim-zil-jablonec-pred-sto-lety.html>

¹⁸ Státní okresní archiv Most, fond Josef Riedel, Sklárny a rafinerie, Dolní Polubný, č. pom. 5373, č. inv. 387, 1925–1936.

¹⁹ Městský úřad Tanvald, archiv odboru stavebního úřadu a životního prostředí, spisový materiál k nemocnici v Tanvaldu, 1888–2014.

2.2 Literatura

2.2.1 Německá literatura

K předním vlastivědným spisovatelům v jabloneckém kraji patří především Adolf Benda. Ten z podnětů Průmyslového a vzdělávací spolku, kterého byl sám členem, vytvořil vlastivědné dílo popisující dějiny Jablonce nad Nisou a okolí. Po dvou letech od návrhu vyšla roku 1877 kniha *Geschichte der Stadt Gablonz und ihrer Umgebung* tiskem²⁰. Kniha se dělí na několik oddílů. První dva popisují vývoj vesnice Jablonec nad Nisou až po povýšení na město roku 1808. V této části se autor zabývá tématy jako rozvoj dopravy, vydávání právních norem týkajících se podnikání nebo regulace obchodu ze strany státu. Další oddíl popisuje jednotlivé války od husitských až po prusko-rakouskou, které se účastnil i sám autor. Hlavní část knihy tvoří oddíl, který je věnovaný zdejšímu průmyslu, například plátenictví, soukenictví, výrobě dóz z papíroviny, olejomalbě a sklářství. Následující oddíly se zabývají vývojem cechů a spolkovými záležitostmi, které se rozmohly díky vydání spolku vého zákona na konci šedesátých a začátkem sedmdesátých let 19. století. Poslední dva oddíly jsou věnované etnografické stránce regionálních dějin s přihlédnutím k náboženským obcím v samém závěru²¹. Tato vlastivěda však neobsahuje žádné informace o nemocnici v Tanvaldu či o lékařství v kraji.

Druhým významným vlastivědným spisovatelem, z hlediska popisu jak jabloneckého, tak i tanvaldského kraje, je Adolf Lilie. Ten roku 1895 vydal vlastivědu s názvem *Der politische Bezirk Gablonz (Gerichtsbezirke Gablonz und Tannwald)*²². Monografie je psaná v němčině. Počet stran činí 666. Jedná se však o druhé vydání. Náklady na první vydání z roku 1894 čítaly 1000 exemplářů, kniha však byla rychle rozprodána, a proto v prosinci roku 1895 vyšlo druhé vydání²³. Vlastivěda byla sepsána původně jako pomůcka pro školní vyučování. Měla pomoci seznámit místní žáky s regionem, jeho historií, zeměpisnými podmínkami, přírodou a klimatem. Kniha

²⁰ BENDA, Adolf: *Geschichte der Stadt Gablonz und ihrer Umgebung*, Jablonec nad Nisou, Gablonz Rössler, 1877.

²¹ NOVÁ, Jana: *Adolf Benda Dějiny města Jablonce nad Nisou a jeho okolí* [online]. [cit. 2017-6-8]. Dostupné z: http://krkonose.kmap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=9485

²² LILIE, Adolf: *Der politische Bezirk Gablonz (Gerichtsbezirke Gablonz und Tannwald)*, 2. vyd. Jablonec nad Nisou, Verlag des Gablonz-Tannwalder Lehrervereines, 1895.

²³ *Adolf Lilie* [online]. [cit. 2018-12-7]. Dostupné z: <https://knihovna.mestojablonec.cz/cs/služby/osobnosti-regionu/lilie-adolf.html>.

obsahuje v několika kapitolách informace o pěstování zemědělským plodin i chovu zvířat, ale také popis průmyslu, staveb, zvyků a výčty úřadů, škol, kostelů, zdravotnických zařízení²⁴. Kapitoly v obsahu jsou dělené na obce s odkazem na číslo stránky. Na stranách 129–130 autor píše o založení nemocnice v Jablonci nad Nisou roku 1875. V knize autor zmiňuje nutnost postavit nemocnici v Tanvaldu. Důvodem bylo zdlouhavé dojíždění do vzdálenějších měst, ať už Liberce nebo Jablonce nad Nisou. Dalším důvodem byla vysoká hustota obyvatelstva v okolí Tanvaldu, což s sebou neslo přenášené nakažlivé nemoci. Posledním možným důvodem byla potřeba léčebného zařízení pro dělníky z místních fabrik, kde docházelo často ke zraněním na pracovišti. S výstavbou obou nemocnic souvisí i výskyt a počet lékáren, které se nacházely v kraji²⁵.

K rozsáhlejším německým knižním pracím patří třídičný soubor od autorů Karla Fischera a Ericha Gieracha *Heimatkunde für den Bezirk Gablonz*²⁶. Všechny se zabývají, jak již z názvu vyplývá, historií okresu Jablonec nad Nisou s dodatkem vztahujícím se k Tanvaldu. Autoři tak vytváří jakýsi chronologický obraz dějin obou měst. Popisu vývoje a historii obcí a krajů se věnuje také kolektivem různých autorů sepsaná německá vlastivěda *Gablonz an der Neisse: Stadt, Bezirk und Landkreis in Nordböhmen (Sudetenland)*. Tato kniha byla vydána roku 1982. A rok následující vyšlo i druhé vydání knihy. Kapitoly tvoří jednotlivá města a obce. Každé obci je věnována kapitola obsahující popis s umístěním města či jeho části, a stručné dějiny. Od strany 624 lze nalézt kapitolu týkající se města Tanvald od Ericha Huyera²⁷.

²⁴ NOVÁ, Jana: *Adolf Benda a Adolf Lilie: Dva průvodci na cestě minulostí* [online].[cit. 2016-11-20]. Dostupné z: <http://www.mestojablonec.cz>

²⁵ LILIE, Adolf: *Der politische Bezirk Gablonz (Gerichtsbezirke Gablonz und Tannwald)*, 2. vyd. Jablonec nad Nisou, Verlag des Gablonz-Tannwalder Lehrervereines, 1895, s. 130–133.

²⁶ FISCHER, Karl, GIERACH, Erich: *Heimatkunde für den Bezirk Gablonz (Der Gerichtsbezirke Gablonz und Tannwald)*, Verlag des Gablonz-Tannwalder, 1934.

²⁷ HUYER Erich: *Tannwald*, in: STÜTZ, Gerhart- ZENKNER Karl: *Gablonz an der Neisse: Stadt, Bezirk und Landkreis in Nordböhmen (Sudetenland): ein Erinnerungsbuch*, 2. vyd. Leutelt-Gesellschaft, Gablonz an der Neiße 1983, s. 624–628.

2.2.2 Česká literatura

S ohledem na podobnou dobu založení nemocnice v Jablonci nad Nisou, která byla založena jen o pár let dříve než nemocnice v Tanvaldu, neopomenu zmínit i její historii. O ní pojednává brožura vydaná v rámci výstavy o historii nemocnice, která se konala v září roku 2015 u příležitosti 5. ročníku Dne otevřených dveří²⁸. Pojednává stručně o vzniku samostatné nemocnice v Jablonci nad Nisou. O správě mezi léty 1948 – 1991, kdy všechny nemocnice a zdravotnická zařízení v okolí spadaly pod Ústavu národního zdraví. Také se zmiňuje o celkové přestavbě trvající od 90. let 20. století, tak aby nemocnice vyhovovala standardům. V brožuře lze nalézt nejen pohled do minulosti, ale také náhled do budoucnosti. Na tvorbě brožury a výstavy o historii nemocnice se podílely autorky Petra Hybnerová a Zuzana Němečková²⁹.

V ediční řadě „*Historie a současnost podnikání v regionech ČR*“ vyšla roku 2007 54. publikace o regionech Jablonecka, Tanvaldska a Železnobrodská³⁰. Nakladatelství tak dokumentuje činnost minulých i současných podniků, které se v kraji nachází. Kniha poukazuje a sleduje, jak velký význam mělo i má podnikání na rozvoj měst v regionech³¹. Publikace se dělí na dvě části. První, vypracovaná kolektivem autorů, pojednává o vzniku a historickém vývoji vybraných podniků. V úvodu první části jsou nastíněné počátky osídlení, správní a právní vývoj a sociální poměry. V sociálních poměrech se vyskytuje rozvoj manufaktur a továren, kde byla předepsána dlouhá pracovní doba a panovaly zde špatné pracovní podmínky. Ty měly často za důsledek lehká i vážná onemocnění. Proto se podnikatelé a místní správa snažili pod tlakem reality řešit neutěšené ekonomické poměry dělnictva, což mělo za důsledek například výstavbu nemocnice či chudobinců nebo zřizování chudobných a školních fondů. Dále pokračují kapitoly dělené podle odvětví průmyslu a druhu podnikání s podkapitolami. V kapitole „*Textilní průmysl*“ a podkapitole „*Nejvýznamnější textilní továrny na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku*“ je od strany 93 až 96 odstavec věnující se Tanvaldské přádelně bavlny, avšak není zde zmíněn tvůrce špitálního fondu Wilhelm Suida. V kapitole „*Stavitelé a architekti*“ se objevují všechna významná jména,

²⁸ HYBNEROVÁ, Petra – NĚMEČKOVÁ, Zuzana: *Nemocnice v Jablonci nad Nisou od roku 1875*, Jablonec nad Nisou, 2015.

²⁹ HYBNEROVÁ, P. – NĚMEČKOVÁ, Z.: *Nemocnice v Jablonci nad Nisou*, s. 2.

³⁰ NOVÝ, Petr – LUBAS, Jaroslav – ČERNÝ Zbyněk: *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku*, Žehušice: Městské knihy 2007, ISBN:978-80-86699-49-3.

³¹ NOVÝ, P. – LUBAS, J. – ČERNÝ Z.: *Historie a současnost podnikání na Jablonecku*, s. 5.

nechybí ani stavitel ze Šumburku nad Desnou, Karel Pekárek, který vypracoval plány pro stavbu nemocnice v Tanvaldu³². Lékařstvím se přímo zabývá kapitola „*Zdravotnictví a lázeňství*“. V podkapitole „*Nemocnice*“ lze najít odstavec o nemocnici v Tanvaldě. Důležitou informací, avšak nepodloženou odkazujícími prameny, je zmínka o plicním sanatoriu postaveném roku 1904³³. Ve druhé části jsou zařazené firmy a podnikatelé současnosti z daného regionu. Kritériem pro zařazení do této publikace se nestala velikost firmy nebo realizované finanční obraty, ale schopnost být odborníkem a poskytovat dlouhodobé a kvalitní služby svým zákazníkům. Tyto spíše žurnalistické články typu public relations jsou dílem samotných firem³⁴.

Kniha v českém jazyce zabývající se přímo Tanvaldem vzešla z pera Jaroslava Rýdla a nese název *Paměť Tanvaldska*³⁵. Jedná se o první vydání. Celkový náklad čítal 600 kusů. Kniha nese podtitul „*Vznik a vývoj bavlnářské firmy Tanvaldské přádelny bavlny a její význam pro Tanvald a celé povodí řek Kamenice a Desné*“ uvedený na titulním listu. Monografie má celkem 420 stran. Poslední strana obsahuje stručné informace o životě Jaroslava Rýdla, původem rodáka z osady Český Šumburk. Monografie seznamuje čtenáře s celkovým pohledem na průmyslový rozmach v oblasti Tanvaldska. Včetně výčtu všech továren, kde je uveden jejich přesný vznik a následný vývoj. Celou historii rozdělují jednotlivé kapitoly, které vždy zahrnují devítileté období počínající rokem 1850 a končící rokem 1946. Jedinou výjimkou je poslední kapitola, která se zabývá pouze šestiletým obdobím „*Léta 1940 až 1946*“. Během těchto let vždy autor přiblíží politickou i dějinnou linku, jmenný výčet vedení či založení škol, nemocnic a hasičských stanic. Autor často využívá pramenných materiálů uvedených vždy na konci kapitol v seznamu literatury a pramenů. Jako primární zdroj mnoha textů se mohla stát i vlastivěda Tanvaldu a Jablonce od Adolfa Lilie z roku 1895³⁶. Kapitola o době, kdy sám Jaroslav Rýdl pracoval v Tanvaldské přádelně bavlny od roku 1938, lze označit jako subjektivní text s nahlédnutím a proniknutím do pracovního prostředí, které je blíže popsáno. Například vztahy mezi pracovníky a změny vedení či stávky. Zájem o historii umožnil Rýdlovi zaznamenávat a sledovat život přadláků a tkalců

³² *Tamtéž*, s. 140–141.

³³ *Tamtéž*, s. 182.

³⁴ Je souhrnný pojem pro záměrné aktivity organizace vůči veřejnosti, které slouží zájmům organizace. Dostupné z: <https://managementmania.com/cs/pr-public-relations>.

³⁵ RÝDL, Jaroslav: *Paměť Tanvaldska*, Muzeum Českého ráje Turnov 2006, ISBN 80-239-6686-3.

³⁶ LILIE, A: *Der politische Bezirk Gablonz*, Gablonz a. N., 1895.

po generace. Do odchodu do důchodu v roce 1983 se snažil získávat co nejvíce informací o vzniku bavlnářského průmyslu na Tanvaldsku³⁷. Kniha obsahuje doprovodné dobové obrázky většinou firem či jejich firemní loga a nápisy. Informace obsažené v knize pojednávají o Tanvaldu jako městě a jeho vývoji v letech 1850 až 1946, především o továrnách v povodí Kamenice a Desné. Díky detailním popisům událostí z jednotlivých let zde můžeme nalézt založení tanvaldské nemocnice a její další přestavby. Údaje v knize *Paměť Tanvaldska* od Jaroslava Rýdla nejsou zcela přesné.

Historickému vývoji města Tanvald se věnuje Karel Kuča ve své několikadílné sérii *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*³⁸. Konkrétně v sedmém díle autor popisuje historii Tanvaldu. Kromě geografických informací a obecného popisu se zde vyskytují i záznamy týkající se sčítání obyvatel v daném období. Lze tak určit, jak se město rozrůstalo.

Pro utvoření celkového vývojového obrazu dějin lékařství poslouží také kniha od Milady Říhové a kolektivu, která vyšla v nakladatelství Karolinum roku 2005³⁹. Kniha je chronologickým výkladem dějin lékařství. V prvních třech kapitolách Eugen Strouhal uvádí, jaké jsou nejčastější nálezy, většinou archeologické, které dokládají například způsob pohřbívání či možné choroby a také lékařské postupy své doby. Následné kapitoly vždy tvoří úvod, který seznamuje s dobou a jednotlivými praktikami a postupy v medicíně. Ty se měnily napříč historií a v každých zemích byly odlišné. Autoři se nakonec dostávají k roku 1945 a nedávné minulosti, kterou zakončí celou publikaci.

Kapitoly „*Od revolučních let 1848/49 do rozpadu habsburské monarchie v roce 1918*“ od Ludmily Hlaváčkové a „*Mezi dvěma světovými válkami*“ od Hany Mášové a Petra Svobodného sledují období, které se váže k danému tématu bakalářské práce⁴⁰.

³⁷ RÝDL, J.: *Paměť Tanvaldska*, s. 420.

³⁸ KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, 7. díl, Praha, Libri 2008, s. 433–441.

³⁹ ŘÍHOVÁ, Milada a kolektiv autorů: *Kapitoly z dějin lékařství*, Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, Praha 2005.

⁴⁰ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila: *Od revolučních let 1848/49 do rozpadu habsburské monarchie v roce 1918*, in: ŘÍHOVÁ, M. a kol. autorů: *Kapitoly z dějin lékařství*, s. 94–102. MÁŠOVÁ, Hana – SVOBODNÝ, Petr: *Mezi dvěma světovými válkami*, in: ŘÍHOVÁ, M. a kol. autorů: *Kapitoly z dějin lékařství*, s. 102–115.

Především pak podkapitoly týkající se českých zemí a zdravotnictví. Postupný zájem o lékařskou péči a její potřebu nakonec vyústil v založení stavovských lékařských organizací v 80. letech 19. století nebo přímé založení Ústřední jednoty českých lékařů v Království českém roku 1888. V následujících letech, především pak ve druhé polovině 19. století, vzniklo na evropském území ještě několik lékařských komor podpořených říšským zákonem z roku 1891 stanovujícím pravidla založení⁴¹. Různorodost chorob a potřeba lékařské péče se projevila i ve století dvacátém, kdy vzrostl počet neinfekčních onemocnění, ale i počet úrazů a neuropsychických chorob. První pokusy o reformu nemocnic z úředních míst nastaly se vznikem republiky a Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ČSR, jež vzniklo roku 1918. Sedm let poté byla pro přípravu zákona zřízena ministerská komise. Ani ta však nebyla úspěšná a až roku 1931 vydalo ministerstvo zdravotnický výnos, kterým byl vypracován přehled veřejných nemocnic a program na příštích několik let⁴².

Nejdůležitějším knižním titulem zabývajícím se převážně lékařstvím napříč českou historií jsou rozsáhlé *Dějiny lékařství v českých zemích* od Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové⁴³. Jedná se o ucelený rozbor dějin lékařství od prehistorie až k roku 2000 seřazený chronologicky a doplněný o obrázky i fotografie institucí či lékařské studie. Tvoří tak základ pro pochopení vývoje a změn, které v lékařském odvětví nastaly. Závěrem je uvedený seznam doporučené literatury týkající se tohoto tématu. Pro sepsání bakalářské práce se staly klíčové kapitoly číslo 6 *Od roku 1848 do roku 1918* a 7 *Za první republiky (1918–1938)*⁴⁴.

⁴¹ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila: *Od revolučních let 1848/49 do rozpadu habsburské monarchie v roce 1918*, in: ŘÍHOVÁ, M. a kol. autorů: *Kapitoly z dějin lékařství*, s. 97.

⁴² MÁŠOVÁ, Hana – SVOBODNÝ, Petr: *Mezi dvěma světovými válkami*, in: ŘÍHOVÁ, Milada a kol. autorů: *Kapitoly z dějin lékařství*, Praha 2005, s. 103–107.

⁴³ SVOBODNÝ Petr – HLAVÁČKOVÁ Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha, Triton 2004.

⁴⁴ *Tamtéž*, s. 119–156, 157–187.

Navazující práci k dějinám lékařství, zabývající se také dějinami každodennosti, je kniha s názvem *Z dějin každodennosti*. Byla sepsaná Milenou Lenderovou, Tomášem Jiránekem a Marií Mackovou⁴⁵. Autoři píší důkladný rozbor všedního života lidí v 18. až 19. století, včetně kapitoly od Mileny Lenderové nazvané *Stáří a smrt*⁴⁶. Zde se věnuje, v podkapitole nazvané *Souboj smrti a lékařů*, více lékařství a především pak novému trendu vzniklému v těchto stoletích – očkování, které mělo předejít mnoha smrtelným dětským nemocem. Na začátku zmíněné kapitoly se Milena Lenderová zabývá otázkou stáří a zvyšujícím se počtem starých lidí. Hlavními příčinami prodlužování lidského života jsou změny a zlepšení vyživovacích poměrů větší části obyvatelstva, zdokonalení komunální i osobní hygieny a také rozvoj lékařské vědy i přírodních věd⁴⁷. S narůstající délkou lidského života však výrazně klesá natalita. Od druhé poloviny 18. století se průměrný věk odhaduje na 25–28 let, až na konci 20. století se zvýšil na 73 let. Krátký průměrný věk, vysoká dětská úmrtnost a nemoci jako hlavní příčiny, které se dříve chápaly jako zasloužený trest za hříchy. S postupem času a nástupem romantismu se prohloubil cit k blízkým a zmizel strach z pekla. Dobrá smrt byla ta, kdy nebožtík zemřel ve vlastním domě na vlastní posteli⁴⁸. Jakmile si část péče o obyvatelstvo na sebe vzal stát, začalo se plně rozvíjet lékařství. Přibýlo například ohledání mrtvého těla, díky čemuž se mohla zjistit příčina smrti. Povinná lékařská prohlídka mrtvých byla zavedena v rakouských zemích dekretem dvorního kanceláře z 30. března 1770, úpravou toto nařízení prošlo dne 1. července 1894. V 19. století slábly i takzvané demografické krize díky schopnosti společnosti čelit epidemiím pomocí očkování, především narozených dětí, aby se snížilo vysoké riziko úmrtnosti⁴⁹.

Období 20. století až po vznik Československé republiky je blíže specifikované v knize od Hany Mášové, *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*⁵⁰.

⁴⁵ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, Praha, Karolinum 2010.

⁴⁶ LENDEROVÁ, Milena: *Stáří a smrt*, In: LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 248–268.

⁴⁷ *Tamtéž*, s. 248–249.

⁴⁸ *Tamtéž*, s. 253.

⁴⁹ Demografická krize znamená, že je vyšší míra obecné úmrtnosti a značné výkyvy v čase doprovázené výkyvy porodnosti a sňatečnosti ve společnosti. Citováno z: LENDEROVÁ, M.: *Stáří a smrt*, In: LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, Praha, Karolinum 2010, s. 254–255.

⁵⁰ MÁŠOVÁ, Hana: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, Praha, Karolinum 2005.

V rozsáhlém úvodu se autorka zabývá novodobou úlohou nemocnice ve společnosti. Zatímco nemocnice v 19. století byla brána jako poslední útočiště chorých, kterým nemohl pomoci domácí lékař, v moderním demokratickém státě se její úloha postupně měnila. První krok, jak uvádí Mášová, nastal již v době tereziánského a josefínského osvícenství. Dalším milníkem ve druhé polovině 19. století se stal náhlý vývojový skok lékařské vědy, po němž následoval objev narkózy ve třetí třetině 19. století a objev rentgenových paprsků, které učinily z nemocnic konečně místa opravdové chirurgie. Ne, jak tomu bylo předtím, kdy mnoho pacientů zemřelo na vedlejší následky chirurgického zákroku nebo traumatický šok. Ani nozokomiální nemoci nepomohly k dobré reputaci nemocnic⁵¹. Novou epochou pro nemocnice se stalo 20. století. Ustupoval lidský strach, že se do nemocnic chodí jen umírat, a také si léčbu mohlo dovolit stále více těch, pro které lékařská péče byla předtím pouze luxusem. Se vznikem Československé republiky se musely změnit zdravotnické metody, které již nemohly stačit. Bylo proto nutné hledat nové způsoby, jak čelit různým nemocem. Nemocnice fungující postaru se musely adaptovat výzvám, které doba přinesla. Už jen stavba nemocnic, jejich podněty k založení, otázky technické, hospodářské, právní a umělecké si, jak zmiňuje autorka této práce, zasluhují bližšího zkoumání⁵².

⁵¹ Infekce v nemocničním prostředí. Citováno z: MÁŠOVÁ, Hana: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, s. 10.

⁵² MÁŠOVÁ, H.: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, s. 9–13.

2.3 Periodika

Některé informace v bakalářské práci lze nalézt v regionálních periodikách, které jsou součástí jednotlivých a obsáhlých fondů z Okresního archivu v Jablonci nad Nisou. Tiskoviny zde zmíněné vycházejí dodnes. Konkrétně: Jizerské noviny, Desenské noviny a Tanvaldský zpravodaj⁵³.

Pro přiblížení historie nemocnice v Tanvaldu slouží například článek z Desenských novin. Ten sepsal D. Lauer pomocí pramenů: konkrétně Kronika města Tanvald a vlastivěda od A. Lilie⁵⁴.

Dále ve dvou ročnících Tanvaldského zpravodaje lze nalézt článek o nemocnici. Konkrétně z roku 2000 napsaný Jaroslavem Rýdlem⁵⁵. Tento článek nese název: „110 let od založení Tanvaldské nemocnice“. Zde je i zmíněno jubilejní 90. výročí trvání radnice. V článku Rýdl pojednává i o těžkých pracovních podmínkách pracovníků v továrnách, které si vyžádaly nejen život. Dlouhá pracovní doba po dobu šesti dnů v týdnu a nedostatečná hygiena měly za následek častý výskyt tuberkulózy, která je doložená i v knize ošetřovaných z již zmíněného fondu Nemocnice Tanvald⁵⁶. Článek z roku 2000 z Jizerských novin, sepsaný u příležitosti oslav 110 let nemocnice, uvádí, že v nemocnici v Tanvaldě probíhala léčba tuberkulózy. Zvyšující se počet nemocných na Tanvaldsku vedl k rozhodnutí výstavby pavilónu pro léčbu tuberkulózy, který se později stal jediným specializovaným zařízením svého druhu v zemi, jak uvádí místní noviny. Roku 1937 bylo dostavěno druhé patro a infekční pavilón⁵⁷. Z této činnosti se dochovala spisová torza a stavební dokumentace tvořící součást fondu Nemocnice Tanvald⁵⁸.

⁵³ SOKA Jbc, fond Jizerské noviny. SOKA Jbc, fond Desenské noviny, č. inv. 8902. SOKA Jbc, fond Tanvaldský zpravodaj, č. inv. 8882.

⁵⁴ LA UER, D: *Nemocnice v Tanvaldě*, in: *Desenské noviny*, číslo. 1, 17. 1. 2000, s. 5.

⁵⁵ RÝDL, Jaroslav: *110 let již slouží Tanvaldská nemocnice*, in: Tanvaldský zpravodaj, ročník 18, č. 1, 2000, s. 4.

⁵⁶ SOKA Jbc, fond Nemocnice Tanvald, č. inv. 33, č. kart. 1, Seznamy ošetřovanců-náklady, 1914–1918.

⁵⁷ Léčba tuberkulózy jediná v republice, in: *Jizerské noviny*, roč. 7, č. 1, 2000.

⁵⁸ SOKA Jbc, fond Nemocnice Tanvald, č. inv. 34, č. kart. 2, Stavební práce, 1936–1939.

3 Lékařská péče ve druhé polovině 19. století

3.1 Obecné změny ve zdravotnictví

Zrušením poddanství, roboty a cechovních institucí vstupuje do Jabloneckého i Tanvaldského kraje liberalismus. Zrušení poddanství v rakousko-uherské monarchii ze dne 7. září roku 1848 císařem Ferdinandem I. bylo zapsáno ve sbírce zákonů jako patent 112/1848. Ten měl dopad i na lékaře a ranlékaře ve vrchnostenských službách. Svobodní poddaní se museli prvně ze svých závazků vykoupit, protože většinová část půdy patřila vrchnosti. Vrchnost odmítala nadále zajišťovat zdravotní péči o obyvatele svého panství a platit tzv. panské či vrchnostenské lékaře. Proto bylo důležité ustanovit samostatné lékaře. Vypracováním návrhu pro samostatnost lékařů byl pověřen i Ignác Nádherný. Ten se společně s ostatními snažil prosadit návrh na nápravu vzniklé situace, ale centrální úřady většinu návrhů zamítly z důvodů ekonomických. Stejně jako Ignác Nádherný, který byl v roce 1857 povolán do Vídně, kde získal funkci ministerského rady a referenta pro medicínsko-chirurgická studia, se i jeho nástupce v pražské funkci dr. Hermann Ambrosi (1806–1864) pokusil o reorganizaci zdravotní služby v Čechách⁵⁹. Jeho plánem bylo vybudovat síť 767 obecních lékařů, z nichž 208 mělo zastávat funkci lékařů okresních. Návrh nemohl být nakonec realizován a to kvůli odstoupení vídeňských úřadů, které realizaci neschválily, a odmítnutí finanční podpory od šlechtických majitelů panství v Žateckém kraji (Salmové, Černínové, Schwarzenbergové)⁶⁰.

Jistý úspěch v nápravě zdravotnické péče přineslo Guberniální nařízení vydané roku 1849, které stanovilo, že zdravotnické náklady mají být hrazené z přímých daní okresu. Zásadní změnu přinesl až manifest, známý jako zářijový manifest, vydaný až roku 1865. Tehdy se rozeběhla nová dotazníková akce, iniciovaná centrální vídeňskou vládou, společně se zmiňovaným zářijovým manifestem, který vydal císař František Josef I. Materiál zpracoval Výbor pro zdravotnickou reformu roku 1869 při vídeňské Říšské radě a dne 30. 4. 1870 byl ustanoven základ celoříšského

⁵⁹ SVOBODNÝ Petr – HLAVÁČKOVÁ Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha, Triton 2004, s. 125.

⁶⁰ SVOBODNÝ P. – HLAVÁČKOVÁ L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 126.

zdravotního zákona⁶¹. Zákon stanovil práva a povinnosti státu i státoprávních orgánů ve zdravotní službě. Při okresních úřadech byla zřízena instituce okresních lékařů. Samosprávné orgány dostaly za úkol vytvořit a zorganizovat síť obecních a obvodních lékařů. Ta však vznikala ještě dlouho poté. Nejiniciativnější se stala Morava, kde byl vydán dne 10. 2. 1884 zemský zdravotní zákon. O čtyři roky později 23. 2. 1888 vyšel zdravotní zákon i pro Čechy. Zákon ukládal, že v obci, kde žije nad 6000 obyvatel, musela obecní rada ustanovit a platit nanejvýš jednoho obecního lékaře, menší obce se měly sdružit a ustanovit obvodního lékaře. Lékaři se zvláštním statutem byli rovni lékařům okresním⁶². Byla vytvořena hustá síť lékařů, kterým zákon určil povinnosti v hygienické, preventivní, protiepidemické a následné péči o pacienty i obecní chudé. Zásadní změnou v prosazování myšlenky na zavedení odpovědnosti zaměstnavatele za každý úraz svých zaměstnanců bylo zavedení povinného pojištění pro úrazy a nemoci z povolání. Poprvé se tento systém objevil v Německu a to již roku 1884. V Rakousko-Uhersku bylo úrazové pojištění zavedeno zákonem č. 1/1888 z 28. prosince 1887. Týkalo se především dělníků a výkonných úředníků v továrnách, dolech, hutích, loděnicích, skladištích, lomech, stavebních podnicích apod. Úrazové pojištění prováděly pojišťovny vzniklé zvlášť pro tento účel. Hlavní pojišťovnou pro Čechy byla Úrazová pojišťovna pro Čechy se sídlem v Praze a Úrazová pojišťovna pro Moravu a Slezsko se sídlem v Brně. Pro Předlitavsko bylo zřízeno sedm úrazových pojišťoven. Na tento zákon navázal zákon o nemocenském pojištění vydaný dne 30. 3. 1888. Zákon upravoval nároky na povinné pojištění dělníků i úředníků v podnicích spadajících pod živnostenský řád⁶³. Ve stejném roce byla založena pojišťovna i v Jablonci nad Nisou⁶⁴. Dělníci v podnicích měli nárok na alespoň minimální lékařskou péči, což znamenalo velký pokrok ve zdravotní péči o nejvíce ohroženou vrstvu společnosti. Zákon o úrazovém pojištění platil až do roku 1948, kdy byl zrušen zákonem o národním pojištění⁶⁵. Novou vyšší třídou ve druhé polovině a koncem 19. století se stali majitelé továren, dílen či obchodních nebo vývozních firem. V těchto institucích se práva dělníků rozvíjela postupně. Pracovní doba

⁶¹ Tamtéž.

⁶² SVOBODNÝ P. – HLAVÁČKOVÁ L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 127.

⁶³ Tamtéž, s. 128.

⁶⁴ LILIE, Adolf: *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 132–136.

⁶⁵ *Historický vývoj úrazového pojištění* [online]. [cit. 2018-10-6]. Dostupné z: https://ipodpora.odborny.info/soubory/dms/wysiwyg_uploads/afa0d65a252e3b9f/uploads/Historicky-vyvoj-urazoveho-pojisteni.pdf

v soukromém podnikání po polovině 19. století, která se pohybovala kolem 12 až 14 hodin denně, byla snížena před válkou na 10 až 12 hodin. Až od roku 1918 zákonem 91 se ustanovila stálá pracovní doba na osm hodin denně. Proto častou reakcí dělníků byly právě stávky. V oblasti Jablonecka a Tanvaldska je nejznámější tzv. *Svárovská stávka* ze dne 31. března 1870. Ta proběhla v Liebiegových textilních továrnách v oblasti Svárova (dnes součástí města Velké Hamry). Další velkou stávkou v okolí byla ta, která proběhla v polovině roku 1937. Zúčastnilo se jí na 30 tisíc sklářských dělníků a vlastníků z německých a českých firem v oblastech Tanvaldu, Železného Brodu a Turnova. Proto se podnikatelé a místní správa snažili řešit neutěšené ekonomické poměry dělnictva. Majitelé továren a profesní společenstva zřizovali pro své zaměstnance penzijní a zdravotní pokladny⁶⁶. Investice státní i soukromé přispívaly na zlepšení dopravní infrastruktury, stavby škol, chudobinců a také nemocnic. Věnovaly se i zřizování školních a chudinských fondů⁶⁷.

Zásadní proměnou postavení ve druhé polovině 19. století prošla i lékárenská zařízení a farmaceutická výroba. Lékárny byly stále více vystavovány konkurenčním tlakům farmaceutického průmyslu. Ten se v našich zemích začal rozvíjet již od 70. let 19. století. Maloobchodní lékárny čelily velkoobchodním podnikům s léčivými a léčivými přípravky. Majitelé lékáren proto často volili výrobu specialit ve vlastních laboratořích. Nejznámější z nich je například lékárna *U Černého orla* v Praze na Malé Straně, která patřila Benjaminu Fragnerovi (1824–1886). Ten roku 1857 zahájil výrobu specialit a v roce 1889 převedl svou výrobu na strojovou. Boj proti velkoobchodním podnikům se ukázal ve výsledku jako marný. Historický vývoj nakonec dospěl na konci 19. století a především pak ve 20. století do fáze velkoobchodu, který probíhá do dnešních dnů⁶⁸.

Vedle vznikajících institucí byla v našich zemích ustanovena mezinárodní organizace Červeného kříže. Organizace vznikla roku 1864 v Ženevě. V rakousko-uherské monarchii byla založena o dva roky později. Červený kříž měl pomáhat v péči o zraněné a nemocné ve válce i míru. Členové této organizace často vypomáhali v nemocnicích⁶⁹.

⁶⁶ Roku 1898 založila firma Josef Riedel penzijní fond ve výši 100 tisíc zlatých.

⁶⁷ NOVÝ, P. – LUBAS, J. – ČERNÝ Z.: *Historie a současnost podnikání na Jablonecku*, s. 16–18.

⁶⁸ SVOBODNÝ P. – HLAVÁČKOVÁ L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 140.

⁶⁹ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila: *Od revolučních let 1848/49 do rozpadu habsburské monarchie v roce 1918*,

3.2 Nemocnice a lékárny v Jablonci nad Nisou

Od druhé poloviny 19. století se začínalo nahlížet na lékařský obor ne jako na biologický, ale jako na humanitní obor⁷⁰. S rozmachem industrializace rostla i potřeba veřejné nemocnice pro každý region zvlášť. Především pak v oblasti Jablonce nad Nisou s vysokou hustotou rozrůstajících se sklářských podniků. V roce 1784 byl v Jablonci vybudovaný první špitál. Jednalo se spíše o chudobinec nežli zdravotnické zařízení. Nemocnice se statutem „*Všeobecná okresní nemocnice*“ byla založena roku 1875. Nacházela se v budově dnešního Gymnázia U Balvanu a sídlila zde celých 18 let. Během tohoto období se začalo se stavbou nové budovy nemocnice. Od roku 1890 byla zahájena stavba interny a chirurgie v místech, kde se nachází dodnes. Roku 1893 byla nemocnice předána veřejnosti⁷¹. Prvním lékařem – primářem se stal Franz Rösler, původem z České Lípy, jeho zástupcem byl Ferdinand Müller. Pracovalo zde sedm sester z Řádu svatého Karla Boromejského. Nemocní měli k dispozici 130 lůžek, z toho bylo obyčejně obsazeno 100 lůžek. Dle vyjádření tehdejších odborníků se vybavení nemocnice dalo srovnat s vybavením nemocnic ve městech s větší hustotou obyvatelstva⁷². V první polovině 20. století v Jablonci fungovali další dvě nemocniční zařízení. Jedno se nacházelo v budově pozdější porodnice v Turnovské ulici a druhé bylo zřízeno pod názvem Okresní hygienická stanice v dnešní budově Státního okresního archivu⁷³.

Mimo nemocnice byla zakládána i lékárenská zařízení poskytující lidem léky a lékařské potřeby. Z toho se v 90. letech 19. století dvě nacházely v Jablonci nad Nisou⁷⁴. Kolem roku 1910 zůstával jejich počet stejný. Konkrétně lékárna doktora Theodora Ulricha a lékárna Karla Horálka. Ve třicátých letech 20. století se lékárna T. Ulricha přejmenovala na veřejnou lékárnu „*U Černého orla*“, kterou měla ve vlastnictví vdova Hilda Ulrichová. Vedle těchto lékáren vzniklo v daném období několik dalších. Například: lékárna Maxe Anderle „*U Červeného kříže*“, lékárna „*U Spasitele*“, lékárna „*U Salvatora*“, nebo lékárna Rudolfa Galla

In: ŘÍHOVÁ, M. a kol. autorů: *Kapitoly z dějin lékařství*, s. 96–97.

⁷⁰ MÁŠOVÁ, H. – SVOBODNÝ, P.: *Mezi dvěma světovými válkami*, s. 103.

⁷¹ HYBNEROVÁ, Petra: *Nemocnice v Jablonci nad Nisou od roku 1875*. Jablonec nad Nisou, 2015, s. 5.

⁷² LILIE, Adolf: *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 130.

⁷³ HYBNEROVÁ, P.: *Nemocnice v Jablonci nad Nisou od roku 1875*, s. 5.

⁷⁴ LILIE, Adolf: *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 131.

„U Zlatého lva“⁷⁵. Soudní okres Jablonec nad Nisou i soudní okres Tanvald se dělily na takzvané sanitární okresy, obce a města, které měla na starost konkrétní nemocnice, a o nemocné se starali přidělení lékaři. Jablonec nad Nisou jich měl šest⁷⁶.

3.3 Nemocnice v Tanvaldu a Šumburku

V devadesátých letech 19. století byl Tanvald povýšen na městys. K Tanvaldu v té době náležela i obec Šumburk nad Desnou. Od let šedesátých do let devadesátých vzrostl počet obyvatel v obou obcích z celkového počtu 3859 o necelé dva tisíce⁷⁷. Tudíž po založení nemocnice v Jablonci nad Nisou se stále více hovořilo o nutnosti postavení nemocnice také v Tanvaldu. Hlavním důvodem byla zvyšující se hustota obyvatelstva, což s sebou neslo přenosné nakažlivé nemoci. Bylo potřeba zřídit léčebné zařízení pro dělníky z místních fabrik, kde docházelo často ke zraněním na pracovišti⁷⁸. Na tuto nutnost reagoval Wilhelm Suida, který vypracoval plán na vybudování nemocnice v Tanvaldu. Suida byl vrchním ředitelem firmy Tanvaldská přádelna bavlny. Do funkce byl přijat kolem roku 1854 majitelem firmy Johannem Mayerem⁷⁹. Johann Mayer odkoupil celý areál přádelny roku 1841 od Johanna Wenzela Riegera a Eduarda Redlhammera. Komplex rozšířil roku 1845 o první mechanickou tkalcovnu a slévárnu⁸⁰.

Aby vůbec mohla být postavena nemocnice, založil roku 1856 Wilhelm Suida nemocniční fond. Jednalo se o sbírku dobrovolných darů, která roku 1882 čítala v cenných papírech na 11 700 zlatých a 25 zlatých v hotovosti. Sbírka dostala název „špitální fond“. Tento fond tvořil základ pro budoucí výstavbu a také upozorňoval na nutnost zřídit ve městě veřejnou nemocnici, která by sloužila dělníkům i obyvatelům. Výstavby nemocnice se již W. Suida nedožil. Zemřel 28. září 1886. Týden před jeho smrtí se sešlo okresní zastupitelstvo a schválilo stavbu nemocnice⁸¹. Impulzem pro stavbu nemocnice mohly být i změny, které proběhly během třiceti let od založení

⁷⁵ SOKA Jbc, fond Okresní úřad Jablonec nad Nisou, č. inv. 189, č. kart. 151.

⁷⁶ LILIE, A.: *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 133.

⁷⁷ KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, 7. díl, Praha, Libri 2008, s. 436–437.

⁷⁸ LILIE, A.: *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 130–131.

⁷⁹ RÝDL, J.: *Paměť Tanvaldska*, s. 74–75.

⁸⁰ KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, s. 439.

⁸¹ LILIE, A.: *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 130–131.

„špitálního fondu“. Například zákon č. 117 ze dne 17. června 1883, který upravoval bezpečnost práce. Po uzákonění byli ustanoveni živnostenská inspektoři, kteří měli postavení státních úředníků⁸². Dohlíželi na zdravotní, hygienické, provozní a pracovněprávní podmínky dělnictva. Další úlevou pro dělnictvo se stala reforma z roku 1885. Ta ze zákona upravovala pracovní dobu z původních 14 hodin na stanovený maximální počet 11 hodin denně a obsahovala zákon o povinné pracovní přestávce⁸³. Velký význam měly i zákony z let 1887/8 o povinném pojištění dělníků a zaměstnanců v továrnách a podnicích spadající pod živnostenský řád. V 80. letech 19. století byly založené stavovské lékařské organizace, dobrovolné i povinné. Dále roku 1888 byla založena Ústřední jednota českých lékařů v Království českém, která měla za úkol „pěstovat vzájemnost všeho lékařstva českého v otázkách týkajících se stavu lékařského a veřejného zdravotnictví“. Ve druhé polovině 19. století se začaly v evropských zemích zakládat lékařské komory. V Rakousku probíhaly debaty o nutnosti jejich založení od 60. let. Až roku 1891 byl vydán říšský zákon, jenž stanovoval pravidla pro zakládání komor v jednotlivých zemích monarchie. Pro lékaře s lékařskou praxí bylo členství povinné, pro vojenské lékaře a ty, kteří byli zaměstnáni ve státní správě, bylo taktéž povinné. V Čechách byla komora založena roku 1894 a na Moravě v roce 1893. Komora se dělila na dvě sekce, českou a německou⁸⁴.

Po vydání reformy z roku 1885 a po odsouhlasení zastupitelstva vytvořil dne 22. září 1886 okresní přednosta Julius Pattermann výbor na odkoupení soukromých pozemků potřebných pro stavbu nové nemocnice. Na stavbu nemocnice byl získán pozemek od majitelů Josefa a Antona Ullmannových, Josefa Hoffmanna a paní Marie Sim, se kterými byla podepsána smlouva o koupi pozemků. Celkové náklady za stavební místo čítaly 8 541 zlatých a výstavba nemocnice stála něco okolo 160 000 zlatých. K celkové částce byl započítán nákup pozemků, zaplacení stavební firmy Bohatý a Schmidt a vybavení nemocnice. Stavba byla navržena a postavena stavebním mistrem ze Šumburku Karlem Pekárkem⁸⁵. Byla dokončena a předána okresnímu zastupitelstvu dne 4. října 1889. U předání byla přítomna komise, která zhodnotila objekt jako vzorovou nemocnici⁸⁶. Jednopatrovou klasicistní budovu tvořila dvě křídla a vystupující

⁸² Stručná historie inspekce práce v českých zemích [online]. [cit. 2018-10-6]. Dostupné z: http://www.suip.cz/_files/suip-f9fd62b9dc7c28625325b7505f6d4434/historie.pdf

⁸³ RÝDL, J.: *Paměť Tanvaldska*, s. 81.

⁸⁴ HLAVÁČKOVÁ, L.: *Od revolučních let 1848/49 do rozpadu habsburské monarchie v roce 1918*, In: ŘÍHOVÁ, M. a kol. autorů: *Kapitoly z dějin lékařství*, s. 96–97.

⁸⁵ LILIE, A.: *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 131.

⁸⁶ *Tamtéž*.

přední vchod. Vzhledem k chybějící stavební dokumentaci není možné blíže popsat vnitřní prostory budovy a jejich využití. Dne 3. března 1890 se konalo slavnostní otevření nemocnice za účasti úředníků z okresního úřadu z Jablonce a Tanvaldu, faráře Karla Hiebela z Tanvaldu, včetně členů okresního a obecního zastupitelstva⁸⁷. Kolaudaci budovy provedli vrchní inženýři z Liberce a Prahy, okresní lékař Robert Müller z Liberce a okresní komisař z Jablonce nad Nisou⁸⁸. Prvním primářem v nově postavené nemocnici se stal MUDr. Konrad Köhler z Bedřichova a jeho sekundářem byl MUDr. August Hausdorf⁸⁹. Ředitelem a správcem nemocnice se stal Karl Leib⁹⁰. Péči o nemocné, včetně základního ošetření a vedení kuchyně, zajišťovaly sestry z Řádu milosrdných sester sv. Kříže z Chebu⁹¹.

Ke dni 2. prosince 1888 připadlo výročí 40 let vlády Jeho výsosti Františka Josefa I. V rámci oslav a připomínkových akcí se měla nemocnice přejmenovat na „*Okresní nemocnici císaře Františka Josefa I. v Tanvaldě*“. Oficiální povolení pro změnu názvu dostalo město od císaře o 28 dní později, a mohl být tak veřejně používán. K dalšímu přejmenování tanvaldské nemocnice došlo roku 1918 a to konkrétně na „*Veřejnou okresní nemocnici v Tanvaldě*“⁹².

3.3.1 Lékárna v Tanvaldu a Šumburku

Postavením nemocnice v Tanvaldu se přispělo ke snížení úmrtnosti a případných nemocí. Před nemocnicí zde byla vedená dvě lékárenská zařízení, kde byly k dostání léky a lékárenské potřeby. Jedna lékárna se nacházela v Tanvaldu a vlastnil ji Fritz Nachtmann. Druhá byla zřízena roku 1869 v Šumburku v domě s číslem popisným 227 panem Alexandrem Sedleckým a dostala označení „*U Aesculapa*“. Lékárnu po smrti majitele odkoupil od vdovy, paní Emmy Sedlecké, Antonín Balek. Stalo se tak 16. února 1926. Po nezaplacení smlouvané ceny byl vyzván dne 22. prosince,

⁸⁷ LILIE, A.: *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 131.

⁸⁸ SOKA Jbc, fond MěstNV Tanvald, inv. č. 94, Kronika města, 1945–1963, s. 38.

⁸⁹ LAUER, D: Nemocnice v Tanvaldě, in: Desenské noviny, číslo. 1, 17. 1. 2000, s. 5.

⁹⁰ LILIE, A.: *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 131.

⁹¹ Řád milosrdných sester přichází do Čech roku 1860. Jedná se o římskokatolickou ženskou řeholní kongregaci, která se věnuje pomoci nemocným a potřebným a práci ve školství. Váže se ke františkánské spiritualitě a soustředí se na tajemství Kříže, Zmrtvýchvstání a následování Krista. Citováno z: Kongregace Milosrdných sester svatého Kříže. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2017-01-06]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Kongregace_Milosrdn%C3%BDch_sester_svat%C3%A9ho_K%C5%99%C3%AD%C5%BEe.

⁹² SOKA Jbc, inventář Okresní nemocnice Tanvald, č. pom. 382, sign. 073/2, 1988, s. 1.

aby uhradil lékárenskou taxu v hodnotě 500 Kč. Antonín Balek byl před vlastnictvím lékárny „*U Aesculapa*“ majitelem arcibiskupské dvorní lékárny v Kroměříži. Spravoval ji od roku 1924 do roku 1926, kdy se přestěhoval do Šumburku⁹³. Stejně jako Jablonec nad Nisou, tak i Tanvald se dělil na takzvané sanitární okresy. Bylo jich celkem pět a patřily mezi ně obce Albrechtice, Smržovka, Tanvald, Kořenov a Desná⁹⁴.

3.3.2 Karel Pekárek

Významnou roli právě ve stavbě a především v návrhu nemocnice měl stavitel, soudní znalec, podporovatel veřejné činnosti i bavlnářského průmyslu, Karel Pekárek. Zároveň byl v letech 1919–1922 prvním starostou české národnosti v Šumburku nad Desnou⁹⁵. Karel Pekárek se narodil dne 9. listopadu 1853 v Radovesnicích u Kolína nad Labem. V roce 1884 přijal mnoho zakázek v Šumburku, kam se také později odstěhoval a stal se místním stavitelem. Žil zde 34 let. Začal provozovat vlastní stavební firmu. Jeho firma se stala velice solidní a oblíbená, proto neměl nouzi o zákazníky. V podnikání na jabloneckém hejtmanství provokoval tím, že zaměstnával většinu Čechů z Polabí. Zde vyhledával řadu dělníků, zedníků, tesařů a jiných řemeslníků i živnostníků, kteří se později rozhodli žít v Šumburku a založili zde rodiny. Své podnikání Pekárek zaměřil od roku 1889 na výrobu vápna. Výhradně však byl povoláním stavitel a za své období podnikání v tomto oboru vychoval na 35 stavitelů. Firma i při velké konkurenci často vyhrávala oферtní řízení⁹⁶.

⁹³ SOkA Jbc, fond Okresní úřad Jablonec nad Nisou, č. inv. 158, 189, 1855–1940 (1949).

⁹⁴ LILIE, A.: *Der politische Bezirk Gablonz*, s. 130–131.

⁹⁵ RÝDL, J: *Paměť Tanvaldska*, s. 252.

⁹⁶ RÝDL, J: *Paměť Tanvaldska*, s. 211–213.

4 Lékařská péče po roce 1900

4.1 Obecné změny ve zdravotnictví

Na konci 19. století se začínali lékaři, původně příslušníci svobodného povolání, stávat pevnější součástí organizovaného lékařského stavu. Výkon jejich práce podléhal stále více pod dohled státu a systému veřejného zdravotnictví. Systém povinného zdravotního pojištění se neustále rozšiřoval, zahrnoval širší vrstvy společnosti a měnil postavení lékařů. Na konci 19. století a začátkem 20. století začal obrovský rozvoj zdravotnických zařízení, ať už provozovaných státem či regionální samosprávou, dobrovolnými organizacemi nebo soukromíky. S narůstající diagnostickou a terapeutickou zkušeností lékařů a díky pokrokům v oblasti medicíny jako vědy se rozšiřovala také možnost vyléčit různé druhy nemocí, nebo jim úspěšně předejít⁹⁷. Vývoj medicíny od poloviny 19. století prudce akceleroval. Vznikal tzv. celulární patologický názor. Zakladatelem tohoto názoru byl německý patologický anatom Rudolf Virchow (1821–1902). Ve své práci vydané roku 1858 prosazoval názor, že každá buňka pochází z buňky, která je sama o sobě základním prvkem živočišných a především pak lidských orgánů. Touto metodou dokázal popsat mnoho chorobných procesů, ale v klinické praxi to vedlo k léčbě jednotlivých orgánů nikoli pacienta komplexně. Komplexnější se ukázal být pokrok v oblasti mikrobiologie, konkrétně rozvoj imunologie a bakteriologie. Za nejvýznamnějšího zakladatele moderní bakteriologie je považován Robert Koch (1843–1910). V 70. a 80. letech objevil mikrobiální původ sněti slezinné, tuberkulózy (1882) a cholery. Jeho výzkumy podnítily na přelomu století objev mnoha infekčních chorob, což vedlo k pokusům o jejich úspěšnou léčbu. Do výzkumu byly zařazeny i moderní experimenty v oblasti hygieny ovzduší, vody, půdy, potravin, obydlí a jiných. Zakladatelem sociální hygieny jakožto samostatného oboru byl berlínský profesor Alfred Grotjahn (1869–1931)⁹⁸. Ten významně ovlivnil vědecké zkoumání vztahu mezi sociálními poměry a zdravotním stavem obyvatelstva. Pro zlepšení celkového zdravotního stavu obyvatelstva v oblasti diagnostiky sloužil velký objev německého fyzika Wilhelmema C. Roentgena, tzv. paprsků X, které byly objevené roku 1895. Podobně přínosným byl i objev radia

⁹⁷ SVOBODNÝ P. – HLAVÁČKOVÁ L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 157.

⁹⁸ V roce 1912 uveřejnil své stěžejní dílo *Sociální patologie*. *Tamtéž*, s. 142.

paní Marií Curie-Sklodowskou (1867–1934) roku 1898. Na přelomu 19. a 20. století nastal velký rozvoj v oblasti vědecké farmakologie, díky které mohlo vzniknout mnoho převratných chemických léků. Mezi ně například patří aspirin vytvořený roku 1899. Slavný německý histolog, biochemik a farmakolog Paul Ehrlich (1854 – 1915) připravil roku 1910 lék salvarsan, který byl schopný ničit původce syfilidy. Zavedení tohoto léku do lékařské praxe je pokládáno za nejvýznamnější událost v historii chemoterapie⁹⁹. Vedle vědeckého a metodologického pokroku a sociální spravedlnosti zrcadlilo zdravotnictví 20. století i další společenské trendy. V industrializaci se odklonilo od individuální ke kolektivní práci¹⁰⁰. Také medicína stále častěji spolupracovala s odborníky v oborech jak přírodních, tak i společenských věd. Od druhé poloviny 20. století se pak na lékařskou vědu pohlíželo nejen jako na biologický, ale i jako na humanitní obor. Moderní společnost vyžadovala od medicíny, aby zahrnovala do svého zkoumání i otázky sociálních úkolů. Požadovala také, aby medicína svými silícími možnostmi reálně ovlivňovala zdraví obyvatel. S tím celkově rostly ambice vědecké medicíny ve společenské oblasti¹⁰¹.

Ke změnám v charakteru docházelo i v oblasti různých druhů nemocí rozšířených ve 20. století. Epidemiologickým posunem se rozumí, že vzrostl podíl neinfekčních, kardiovaskulárních, onkologických onemocnění, ale i úrazů, především během válek, nebo neuropsychických chorob¹⁰². Pozitivem se stalo zlepšení komunální i osobní hygieny, úspěchy bakteriologie a nových léků. Avšak negativem stále zůstával postup industrializace s jejími negativními dopady na společnost, včetně snižování střední délky života a poklesu porodnosti. Medicína si nakonec dokázala velice úspěšně poradit s potlačením nakažlivých chorob. Pro úspěšné vyléčení nových chorob byly často stavěny specializované objekty. V těchto stavbách však nadále zůstávali pacienti s obvyčejným onemocněním společně s pacienty, kteří měli nakažlivou chorobu, kvůli čemuž se mnohdy infekční choroby šířily¹⁰³.

⁹⁹ *Tamtéž*, s. 141–142.

¹⁰⁰ Toto směřování nabíralo formy od amerického fordismu přes evropské modalities až po sovětský kolektivismus. MÁŠOVÁ, Hana – SVOBODNÝ Petr: *Mezi dvěma světovými válkami*, In: ŘÍHOVÁ, Milada a kol. autorů: *Kapitoly z dějin lékařství*, Praha, Karolinum 2005, s. 103–104.

¹⁰¹ *Tamtéž*.

¹⁰² Od infekčních k civilizačním chorobám. MÁŠOVÁ, H. – SVOBODNÝ P.: *Mezi dvěma světovými válkami*, In: ŘÍHOVÁ, M. a kol. autorů: *Kapitoly z dějin lékařství*, s. 104.

¹⁰³ MÁŠOVÁ, H. – SVOBODNÝ P.: *Mezi dvěma světovými válkami*, In: ŘÍHOVÁ, M. a kol. autorů:

4.2 Tanvaldsko a Šumburk – plicní pavilon

Během dlouholetého působení tanvaldského starosty Heinricha Stieglitze (1849–1915) byl Tanvald roku 1905 povýšen na město¹⁰⁴. V oblasti Tanvaldska se začal rychleji rozvíjet bavlnářský, později i sklářský průmysl, který s sebou přinesl vyšší zaměstnanost i větší možnost výdělku oproti minulosti. S tím souvisel zvýšený počet obyvatel, kteří sem přicházeli za prací. Od roku 1890 do roku 1921 vzrostl počet obyvatel z 5537 na 6902 v obou obcích¹⁰⁵. S tím však přicházela krutá daň v podobě mohutného výskytu nemocí přinášející s sebou i předčasná úmrtí. Mezi hlavní příčiny výskytu nemocí se řadila dlouhá pracovní doba po šest dní v týdnu od útlého věku, nedostatečná strava a hygiena na velmi nízké úrovni. Častou smrtelnou nemocí mezi továrním dělnictvem se stala, i dle lékařských zpráv, tuberkulóza. Mezi skláři, především u brusičů skla, se objevila takzvaná „brusičská nemoc“ (Schleifersucht). Jednalo se o plicní onemocnění, které si vyžádalo mnoho životů mladých brusičů skla. S nárůstem onemocnění rostly i počty ošetřovaných, kterých bylo v roce 1899 na 969, a roku 1912 vzrostl počet na 1472¹⁰⁶. Jako prevence byla v každé obci na Tanvaldsku ustanovena zdravotní komise složená z členů obecního zastupitelstva a dalších členů z řad občanů. Se stále častějším výskytem plicních onemocnění v Čechách rostla potřeba výstavby specializovaných objektů pro léčbu těchto chorob. Dělo se tomu tak i na Tanvaldsku, kde měl být postaven plicní pavilon při okresní nemocnici. Jeho výstavba měla být sponzorována místními podnikateli bavlnářského a sklářského průmyslu. Dle dosavadních informací se mělo jednat o finanční dary od známých regionálních majitelů skláren rodiny Riedelů, jako připomínku jejich 150letého výročí příchodu do kraje¹⁰⁷.

Po dokončení celkových plánů budovy z roku 1903 se mohlo příští rok začít se stavbou. Rok nato, dne 18. dubna 1904 byl slavnostně otevřen plicní pavilon za účasti představených okresu a zástupce místodržícího z Prahy, jak uvádí městská kronika¹⁰⁸. Ústav se stal jedním ze specializovaných objektů v Čechách, kde se léčily

Kapitoly z dějin lékařství, s. 104–105.

¹⁰⁴ KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, s. 441.

¹⁰⁵ *Taméž*, s. 437.

¹⁰⁶ SOkA Jbc, fond Nemocnice Tanvald, č. pom. 382, 1856–1943, s. 1.

¹⁰⁷ NOVÝ, P. – LUBAS, J. – ČERNÝ Z.: *Historie a současnost podnikání na Jablonecku*, s. 182.

¹⁰⁸ SOkA Jbc, fond MěstNV Tanvald, inv. č. 94, Kronika města, 1945–1963, s. 89.

rozšířené plicní choroby především typu tuberkulóza¹⁰⁹. Údajně po výstavbě plicního pavilonu, nebo později, vznikl v Tanvaldu německý spolek pro plicní choroby „*Zweigverein Tannwald des deutschen Landeshilfsvereines für Lungenkranke in Böhmen*“. Mezi jeho hlavní úkoly mohla patřit prevence a výpomoc s nemocnými¹¹⁰. Do dnešních dnů se budova plicního sanatoria nedochovala¹¹¹.

¹⁰⁹ RÝDL, J.: *Paměť Tanvaldska*, s. 130.

¹¹⁰ SOkA Jbc, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, č. inv. 36, č. kart. 7, 8.

¹¹¹ NOVÝ, P. – LUBAS, J. – ČERNÝ Z.: *Historie a současnost podnikání na Jablonecku*, s. 182.

5 Období první světové války

5.1 Obecné změny ve zdravotnictví

Dne 28. července 1914 vypukl konflikt nazvaný též jako první světová válka. Rakousko-Uhersko vyhlásilo Srbsku válku po úspěšném atentátu na arcivévodu a následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este spáchaném dne 28. června 1914 v Sarajevu. Evropské velmoci začaly zbrojit a vytvořily své vlastní vojenské plány a strategie. Během strategických manévřů se počítalo s krátkodobým trváním války. Válečný konflikt se však nakonec stal dlouhodobým a celosvětovým, když dne 20. října skončila takzvaná pohyblivá fáze války a začala válka zákopová. Roku 1914 byly také nasazeny nové zbraně, do té doby nikdy nevyužité. Jednalo se především o ponorky, vzducholodě a letadla¹¹². Kvůli masovému nasazení mužů i nových zbraní se první světová válka stala tím nejhorším konfliktem své doby. Život a osud zdravotníků jak vojenských, tak i civilních byl silně ovlivněn už předešlými válečnými událostmi. K první takové patří prusko-rakouská válka, která proběhla v létě roku 1866. Netrvala příliš dlouho, ale i tak přinesla pracovní vypětí zdravotníkům ve východních Čechách, kde se odehrály nejtvrďší válečné střety. Jakousi školou válečné chirurgie pro mnohé zdravotníky se staly balkánské války na počátku 20. století. Získané zkušenosti z těchto válek pak mnozí využili ve své další odborné a vědecké práci. Pokud se zmíněných konfliktů zúčastnilo na několik desítek zdravotníků, kteří byli přímými účastníky válečných událostí, tak během čtyř let trvání první světové války byli vtaženi do nastalé situace všichni zdravotníci. Někteří byli přímo nasazeni na frontu a zbytek pracoval pod vojenským dohledem v zázemí¹¹³. Zdravotníci pracovali pod velkým tlakem, kdy museli během několika málo minut ošetřit více než jen jednoho zraněného. Proto často využívali radikální amputaci poraněných končetin než jejich dlouhodobou léčbu. Důvodem těchto řešení byla také tehdejší úroveň medicíny, která si stále neporadila s infekcí. Zranění na frontě byli ošetřeni svými spolubojovníky, kteří u sebe povinně nosili lékárenský balíček určený pro tyto účely. Pouhé zranění bylo ošetřeno na místě obvázáním a následným převozem

¹¹² NĚMEC, Václav: *První světová válka – První a druhá etapa války (1914–1916)*, [online]. [cit. 2019-2-13]. Dostupné z: <http://www.dejepis.com/ucebnice/prvni-svetova-valka-prvni-a-druha-etapa-valky-1914-1916/>

¹¹³ SVOBODNÝ P. – HLAVÁČKOVÁ L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 135–136.

na takzvané „obvaziště“, kde byla poskytnuta první pomoc. Vážněji zranění byli posíláni přímo do polní nemocnice, která fungovala vždy poblíž samotného bojiště. Doléčení pak probíhalo v záložních nemocnicích, ozdravovnách a lázních. Voják měl možnost se dostat do jakékoliv vojenské nemocnice nebo léčebny ve městech. Ranění z fronty byli nejčastěji převáženi po železnici. Ve vyklizených a průchozích vagónech byli k dispozici školení ošetřovatelé, kteří poskytovali pomoc. Součást vlakové soupravy tvořila i kuchyně se zásobami a lékárna. Na nádraží pak raněné převzali lékaři a rozřídili podle vážnosti zranění do nemocnic.

Na území Čech, konkrétně v Pardubicích, byla vystavěna takzvaná baráková nemocnice. Byla vybudovaná po vzoru vídeňské barákové nemocnice. Tvořil ji komplex 365 budov a podléhala pevnému řádu a organizaci. Po postavení speciálního zařízení, vytíženost ostatních areálů klesla. Ranění vojáci totiž byli převezeni do veřejných nemocnic, z nichž se stávaly takzvané vojenské lazarety. Netýkalo se to pouze nemocnic, ale často se jako vojenské lazarety využívaly i tělocvičny¹¹⁴.

5.2 Tanvaldsko a Šumburk – vojenský lazaret

Tento celosvětový konflikt se citelně promítl i do života lidí v pohraničí. Zde, tak jako na mnoha místech po celém území Rakousko-Uherska, začala narůstat nezaměstnanost způsobená odchodem mužů do války. Na Tanvaldsku byl kvůli tomu zřízen výbor, který měl na starost péči o nezaměstnané podle nařízení okresního hejtmána ze dne 16. září 1914. Hmotná a peněžní podpora se však netýkala žen. Druhým rokem války prudce stouply ceny potravin. Ženy, které musely vinou chybějících pracovních sil do práce, si sotva vydělaly na živobytí. Téhož roku se lidé potýkali s chybějícími potravinami, v důsledku čehož přerostl na několika místech hlad v hladomor¹¹⁵. Roku 1919 zemřel dlouholetý starosta města Tanvald Heinrich Stiglitz, který svůj úřad vykonával 28 let. Vedle velké zásluhy povýšení městysu na město roku 1905 se zasloužil také o přestavbu městských a reprezentativních budov, například rozsáhlou přestavbu kostela, která proběhla v letech 1889–1890, nebo zřízení spořitelny. Urbanistické zásahy kolem městského centra vyvrcholily postavením monumentální secesní radnice, která byla vystavěna v letech 1908–1909.

¹¹⁴ HALÍŘOVÁ, Martina: *Pardubická baráková nemocnice neboli karanténa* [online]. [cit. 2019-2-18]. Dostupné z: <http://www.xantypa.cz/cislo-casopisu/prvni-svetova-valka/3251-3/pardubicka-barakova-nemocnice-neboli-karantena>

¹¹⁵ RÝDL, J.: *Paměť Tanvaldska*, s. 187–188.

První světová válka narušila konjunkturu města a celkový rozvoj bavlnářského průmyslu. Továrny nemohly kvůli nedostatku bavlny využívat plně svou kapacitu strojů. K dalším nešťastným událostem patřila zajisté ta nejničivější. Dne 18. září 1916 se protrhla přehradní hráz na Bílé Desné. Ničivá povodeň způsobila velké materiální škody a ztráty na životech¹¹⁶. Postižené byly obce: Šumburk nad Desnou, Dolní Tanvald, Dolní Hamr a osady Plavy. Na odstraňování škod se podílela rakouská armáda a 500 ruských zajatců¹¹⁷. Vlivem války a stoupajícího počtu zraněných a válečných invalidů byla nemocnice v Tanvaldu roku 1914 využívána jako vojenský lazaret s názvem „*Spolková nemocnice Červeného kříže v Tanvaldě*“. Tehdy byli vojáci ubytováni na různých místech v Tanvaldě. Počet ošetřovaných se neustále zvyšoval, jak dokládají knihy ošetřovaných během tohoto období¹¹⁸. Počet léčených v nemocnici nakonec vzrostl na 2500 ošetřovaných¹¹⁹. Na základě seznamů ošetřovaných i s náklady je zřejmé, že častým zraněním se stalo právě postřelení, nejčastější uvedená diagnóza z roku 1915. Roku 1916 přibývalo onemocnění průdušek léčené na plicním oddělení¹²⁰.

¹¹⁶ KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, s. 441.

¹¹⁷ RÝDL, J.: *Paměť Tanvaldska*, s. 190.

¹¹⁸ SOkA Jbc, inventář Okresní nemocnice Tanvald, č. pom. 382, sign. 073/2, 1988, s. 1.

¹¹⁹ SOkA Jbc, fond Nemocnice Tanvald, č. pom. 382, 1856–1943, s. 1.

¹²⁰ SOkA Jbc, fond Nemocnice Tanvald, č. inv. 33, č. kart. 1, Seznamy ošetřovanců-náklady, 1914–1918.

6 Po vzniku Československé republiky

6.1 Obecné změny ve zdravotnictví

Vznik Československa dne 28. října 1918, jako nového demokratického státního zřízení, tzv. první republiky, se už v zárodku musel vyrovnat s mnohými úkoly a čelit různým výzvám. Starost o zdraví občanů se stala tím nejdůležitějším úkolem¹²¹. Od roku 1918 tedy republika převzala systém péče o zdraví svých občanů na solidní evropské úrovni¹²².

První světová válka ostře rozkolísala počet obyvatel v nově vzniklém územním celku Československu. Dramatický pokles čítal na 300 000 úmrtí mužů na frontách a desetitisíce mrtvých vinou podvýživy a infekčních nemocí. Válka měla velký vliv na demografický vývoj a deformaci věkové struktury obyvatelstva¹²³. Jako pozitivum lze brát, že po válce docházelo ke zvýšení počtu sňatků, které nakonec vedly k prudkému zvýšení porodnosti tolik snížené po válečných konfliktech. Ani poválečná krize neměla dobrý dopad na demografický vývoj¹²⁴. Krize se velmi dotkla hospodářsky poměrně vyspělého Československa. Stala se zlomovým bodem právě ve vývoji nemocnic, silněji pak ve třicátých letech s nástupem světové hospodářské krize¹²⁵. Mezi hlavní rysy prvorepublikového stavu obyvatelstva patřil vysoký počet poválečných vdov a sirotek, odhady čítaly na 640 000. Dále velké množství nezákonných potratů, jejichž odhady dosahovaly desetitisíce ročně. Od vzniku Československa se postupně začal zlepšovat zdravotní stav obyvatelstva a úmrtnost nakonec výrazně poklesla v polovině třicátých let, hlavní příčinou byla také lepší pediatrická péče kojenců. Československá republika se nadále z hlediska zdravotnictví opírala o legislativní a institucionální struktury po zaniklé monarchii. Zděděné poměrně zastaralé zdravotnické zákonodárství se týkalo veřejné zdravotní služby, nemocenského pojištění a právního postavení zdravotního personálu. V první řadě měla

¹²¹ MÁŠOVÁ, Hana: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, Praha, Karolinum 2005, s. 15.

¹²² MÁŠOVÁ, Hana – SVOBODNÝ, Petr: *Mezi dvěma světovými válkami*, In: ŘÍHOVÁ, Milada a kol. autorů: *Kapitoly z dějin lékařství*, Praha, Karolinum 2005, s. 105.

¹²³ Vznikl velký nepoměr mezi muži a ženami ve věku 20 až 40 let. In: SVOBODNÝ P. – HLAVÁČKOVÁ L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 158.

¹²⁴ *Tamtéž*.

¹²⁵ MÁŠOVÁ, H.: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, s. 21.

Československá republika za úkol sjednotit legislativu na Slovensku a Podkarpatské Rusi, Moravě a Slezsku. Ne ve všech ohledech dokázala se práva sjednotit. Po neúspěchu o prosazení koncepčního zdravotnictví nebo nového zdravotnického zákona se republika s odbornými poradními orgány, zdravotními odbory při zemských politických správách a se Státní zdravotní radou podařilo ustanovit samostatné ministerstvo veřejného zdravotnictví vytvořené 11. 11. 1918¹²⁶. Dalším úspěchem bylo postátnění zdravotní policie ze dne 15. 4. 1920 zákonem č. 332 Sbírky zákonů a nařízení s doplňkem č. 236 z roku 1922. Měly zajišťovat vliv státní administrativy na preventivní složky zdravotnictví tak, že z obvodních lékařů učinily zaměstnance státní s nestálými platy. Když se však neujal župní systém, na němž byla založena úplná realizace tohoto zákona, stát nepřevzal odpovědnost za organizaci veřejného zdravotnictví. Zdravotně-policejní systém, upravený nedotaženými reformami, přečkal nová pojetí veřejného zdravotnictví jakožto společenské sféry, která se přizpůsobila době. Pacientům však nadále nebyla dopřána tak dokonalá zdravotnická péče jako v zámoří¹²⁷.

První světová válka vnesla změny jak v oblasti vojenství, kdy byly poprvé využity nové zbraně a stroje, tak i v oblasti morálních a společenských hodnot platných po několik desetiletí. Během války, kdy muži odcházeli na frontu, ženy zastoupily jejich pracovní místa, což bylo do té doby naprosto proti morálním hodnotám společnosti. Po válce, když se muži měli zařadit do výrobního procesu a znovu stanout v čele rodiny, kdy do té doby tuto funkci zastávala žena, hlas žen volal po jejich právech a právu volebním. K několika málo problémům se přidala ještě péče o válečné invalidy, kterých bylo na 250 000, také zvýšený výskyt infekčních nemocí a ohromný výskyt pohlavních nemocí. Největší hrozbou se však stala tzv. španělská chřipka v letech 1918–1920, které podlehl více obyvatel, než byly ztráty na frontách. K infekčním nemocem přibýly po válce ještě pravé neštovice, jež se podařilo úspěšně vymýtit zavedením povinného očkování v roce 1919. Obdobně dopadl i boj s rozšířením skvrnitého tyfu, záškrtu a spály. Avšak onemocnění břišním tyfem a paratyfem se hojně vyskytovalo v první polovině třicátých let. U dětských nemocí se nepodařilo vyléčit spalničky a černý kašel,

¹²⁶ MÁŠOVÁ, H. – SVOBODNÝ, P.: *Mezi dvěma světovými válkami*, In: ŘÍHOVÁ, Milada a kol. autorů: *Kapitoly z dějin lékařství*, s. 105–107.

¹²⁷ MÁŠOVÁ, H.: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, s. 44–45.

kteřé byly častým důvodem dětské úmrtnosti¹²⁸. Vůči novým nemocem se muselo změnit i postavení nemocnic a přístup k pacientům v širším slova smyslu. Došlo ke zlepšení hygieny, které proběhlo již po roce 1900, také však přibýly nové poznatky na půdě univerzitní, kde se proluly a postupně rozvinuly obory hygieny a sociálního zdravotnictví. V Německu vznikly hned dva obory: sociální lékařství, které definovalo činnost lékaře v úrazovém a nemocenském pojištění a sociální hygiena, která zkoumala vlivy sociálních podmínek na zdravotní stav. Oba obory měly velký ohlas i v dalších zemích Evropy. Více se začalo používat termínů, jako byly sociální nemoci a sociální patologie. Tou se zabýval ve své knize Alfred Grotjahn. Kniha vyšla v roce 1912 a autor v ní definuje čtyři zásady sociální patologie: Sociální poměry podporující nebo způsobující vznik nemocí, sociální poměry jakožto nositele podmínek nemocí, sociální poměry, které zprostředkovávaly původce nemocí a nakonec sociální poměry ovlivňující průběh nemocí. Grotjahnova práce ovlivnila pojetí sociální hygieny v Evropě. V československém prostředí byly vedené tradiční výklady úlohy pojištění v medicíně a vědy v živnostenských nemocech. Tyto výklady se společně s německou sociální hygienou setkaly s anglosaským pojetím veřejného zdravotnictví. To kladlo důraz na pěstování individuální odpovědnosti vlastního zdraví jedince¹²⁹.

Lékařství se začalo stále více popularizovat a propagovat. Svoje věstníky začínaly vydávat společnosti vzniklé pro tento účel¹³⁰. Zakládají se spolky pro zřizování sanatorií pro tuberkulózní nemoci. Nejznámější dobrovolnickou organizací pro léčbu tuberkulózy byla liga proti tuberkulóze založená roku 1918. Ligu založil F. Procházka a F. Hamza¹³¹. Organizace svým významem přispěla k vnímání úkolů a možností poradenství poskytované pacientům¹³². Prvním lékařským odborným spolkem byl Spolek českých lékařů založený v Praze roku 1862. Dlouhou dobu se jednalo o jedinou vědeckou společnost, než roku 1896 vznikla Česká společnost pro veřejné zdravotnictví. Od začátku 20. století vznikalo mnoho dalších organizací. V prvním roce

¹²⁸ SVOBODNÝ P. – HLAVÁČKOVÁ L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 158–159.

¹²⁹ MÁŠOVÁ, H.: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, s. 46.

¹³⁰ Například: časopisy – Zdravotnický věstník, Časopis lékařů českých, Zdraví, Lékařské rozhledy a další. Ze spolků například: Česká společnost pro veřejné zdravotnictví, Klub přátel veřejného zdravotnictví a jiné. In: MÁŠOVÁ, H.: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, s. 49.

¹³¹ F. Procházka byl jmenován roku 1919 profesorem sociálního lékařství. Roku 1925 vydal učebnici *Sociální lékařství* definující zdravotní stránku sociální péče. In: *Tamtéž*, s. 49, F. Hamza vydal roku 1921 knihu *Úvahy o sociální péči zdravotní*, která se zabývá studiem zdravotního blaha. In: *Tamtéž*, s. 49.

¹³² *Tamtéž*, s. 49.

dvacátého století byl ustanoven Klub přátel veřejného zdravotnictví a to především kvůli propagaci hygieny na venkově. Po roce 1918 pak vznikl již zmíněný vědecký spolek proti tuberkulóze¹³³. Sociální lékařství se dále upřesňovalo na zdravotních a sociálních sjezdech, v Sociálně-lékařském sboru při Mladé generaci lékařů¹³⁴, na konferencích preventivního lékařství konaných každý rok od roku 1931¹³⁵. Každý z fyziků a fyziologů, docentů a jiných definoval sociální lékařství jinak.

Ve společnosti proběhly zdravotní změny, ale objevovaly se spíše stížnosti na poplatky za lékaře a nemocnice. Přesto přicházela stále sílící pomoc ve formě poraden, spolků, dobrovolnických sdružení, které sami lékaři iniciovali či s nimi spolupracovali. Ve 30. letech se rozšířil výčet chorob o zmíněnou tuberkulózu, ale také přibylo pohlavních chorob, prostituce, alkoholismus, choroby kojenecké a dětské, abortivní vady duševní a nervové nebo rakovina. Z hlediska legislativního nejlépe pomáhaly poradny, které měly povinnost vyhledávat a předcházet chorobám, avšak také v mnoha případech mohly zakázat samotnou léčbu, což znamenalo, že pacientovi nebyly předepsány potřebné léky¹³⁶.

6.2 Nemocnice a jejich vývoj

Politický i hospodářský stav společnosti, společenské vztahy, ale především pokrok veřejného zdravotnictví určovaly, jaká bude úroveň nemocnic. Ochrana zdraví a péče o nemocné nebyly nikdy samozřejmostí, ale veřejné zdravotnictví bylo prováděno pomocí zásahů panovníka, univerzity či místní samosprávy a mělo svůj vlastní vývoj. V období sledovaném v této kapitole se nemocnice začaly odlišovat ať už hygienickými opatřeními, izolací nemocných s nakažlivou chorobou nebo různým lůžkovým zařízením¹³⁷. V Československu byly zřízeny také takzvané instituce chudinských lékařů. Hlavní povinností obvodních a obecních lékařů, kteří byli legislativně vedeni v našich zemích od konce 19. a začátkem 20. století jako zaměstnanci obce, bylo léčit obecní chudé¹³⁸. V Československé republice byli postátněni včetně

¹³³ *Tamtéž*, s. 51.

¹³⁴ F. Procházka a E. Břeský. In: *Tamtéž*, s. 50.

¹³⁵ J. Kbelík, B. Vacek, B. Albert aj. In: *Tamtéž*.

¹³⁶ *Tamtéž*, s. 58–59.

¹³⁷ MÁŠOVÁ, H.: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, s. 61.

¹³⁸ *Tamtéž*.

nemocnic roku 1920¹³⁹. Kolem tohoto roku rostl na území Československé republiky počet nově postavených nemocnic. Například v polovině 19. století byla jedinou nemocnicí Pražská všeobecná založená roku 1790. Ale koncem 19. století jich přibýlo na 70 a od roku 1914 jich už bylo 85. Po první světové válce bylo v Čechách evidováno na 96 veřejných nemocnic, na Moravě 27, ve Slezsku 8, na Slovensku 28 a v Podkarpatské Rusi 4. Hlavní zásluhu na jejich rychlém rozvoji měli samotní lékaři, kteří dokázali vlastní učenlivostí zvýšit úroveň venkovských, mimopražských nemocnic, ale také samosprávy, kterou vybudovali vlastní silou bez pomoci státu¹⁴⁰. Připomeňte si, že tomu tak bylo i s tanvaldskou nemocnicí, na jejíž výstavu přispěl místní vrchní ředitel Tanvaldské přádelny. Výčet zahrnuje však jen všeobecné a veřejné nemocnice, vedle toho existovalo ještě mnoho dalších lůžkových léčeben, soukromých sanatorií či ústavů se specializovanou léčbou. Funkci čistě pro dlouhodobě nemocné plnily chudobince a chorobince, kde leželi pacienti, kteří nesměli být ve veřejných nemocnicích přijímáni kvůli chronickým nemocem¹⁴¹. I všeobecná kulturní úroveň stejně jako ekonomická měla silný dopad na rozvoj nemocnic. Ani zde nebyl vývoj zcela jednotný. Lze spatřit jistý rozdíl mezi zdravotnickou vybaveností severozápadní části Československé republiky – německé části, a jihozápadní části Československé republiky. V takzvané německé části byla hustota a velikost nemocnic větší. Sociální ústavy se dělily na tři hlavní větve. Prvními byly veřejnoprávní, tzn. ty, co byly v majetku obcí, okresů, zemí a také státu. Druhými byly ústavy polooficiální, které vykonávaly svou práci na základě sociálních zákonů, například Československá ochrana matek a dětí¹⁴². A třetí byly ústavy soukromoprávní¹⁴³. Podle medicínských oborů, které se neustále vyvíjely, se začaly nemocnice vydělovat na specializovanější ústavy¹⁴⁴.

¹³⁹ Vládní nařízení č. 24/1923 definující zdravotní obce a obvody a změny jejich rozsahu z nařízení č. 187/1929. In: *Tamtéž*.

¹⁴⁰ MÁŠOVÁ, H.: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, s. 64–65.

¹⁴¹ *Tamtéž*.

¹⁴² Původně spolek Ochrana matek a kojenců Království českého, který byl založen roku 1915. V roce 1922 se z něj stala Československá ochrana matek a dětí. Dostupné z internetu: <http://www.rovneseance.cz/mopps/rovne-sance/projekt-rovnost-sanci-a-media/uvarejnenecanlky/item-209-vsechny-matky-vsechno-vedi>.

¹⁴³ MÁŠOVÁ, H.: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, s. 67.

¹⁴⁴ *Tamtéž*, s. 69.

6.3 Tanvaldsko a Šumburk – stavba druhého patra nemocnice

Ve 20. letech 20. století pokračoval rozvoj výroby v oblasti Tanvaldska, přibýlo několik domů, ale počet obyvatel již stagnoval. Od posledního sčítání lidu roku 1910, kdy v Šumburku a Tanvaldu bylo na 7214 lidí, roku 1921 jejich počet klesl na 6902. Přestože se počet domů zvýšil ze 765 na 810¹⁴⁵. Přesto i sem pronikly nové změny ve vývoji nemocnic. Pro zvýšení kapacity lůžkových míst nemocnice byla 10. června 1927 okresní správní komisí v Tanvaldě osobou Antonína Häckela vyhlášena soutěž. Ta se týkala návrhu na stavbu druhého patra veřejné nemocnice v Tanvaldu. Soutěž byla omezena jen na uchazeče usedlé v okrese Tanvald. Jednalo se o stavební, kamenické, sochařské, klempířské, pokrývačské, řemeslnické a kanalizační práce. Práce byly zadány vcelku, nebo jednotlivě. Potřebné podklady pro účast v soutěži byly vydány dne 17. června 1927 v okresní kanceláři Tanvald. S tím byly také vzneseny všeobecné podmínky schválené okresní komisí v Jablonci nad Nisou dne 13. července¹⁴⁶. Soutěž nakonec vyhrál stavitel Karel Randák, který se dne 11. července 1927 dostavil k sepsání protokolu do Všeobecné veřejné nemocnice v Tanvaldu. Tohoto jednání se účastnili i vrchní okresní komisař, vrchní zdravotní rada, vrchní stavební rada, okresní správní komise, zástupce města Tanvald Hugo Jäckel, primář nemocnice MUDr. Alfred Kantor a správce nemocnice Alfred Gibel za účelem schválení projektované přístavby druhého poschodí a podkroví¹⁴⁷. V zamýšleném druhém poschodí mělo být chirurgické oddělení a vedoucí oddělení s vedlejšími příslušnými místnostmi. V podkroví se měly nacházet místnosti pro služební personál a případná kaple. Změnilo se i rozložení prvního poschodí, kde mělo být nově zřízeno oddělení pro septická onemocnění. V přízemí se dále mělo nacházet oddělení pro kožní a pohlavní nemoci. Příslušné toalety měly být oddělené a měl být zřízen i výtah spojující všechna patra jak pro osoby, tak pro pokrmy. Stavební náklady čítaly celkem 1 284 993 Kč. Nová nástavba byla zřízena na popud „xxx“¹⁴⁸ a Zemské správy politického oddělení pro pohlaví nemoci¹⁴⁹.

¹⁴⁵ KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, s. 436–437 a 441.

¹⁴⁶ SOkA Jbc, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, č. inv. 36, č. kart. 7, 8, 1865–1928.

¹⁴⁷ *Tamtéž*.

¹⁴⁸ Takto byla osoba podepsána. Skutečné jméno neuvedeno. *Tamtéž*.

¹⁴⁹ SOkA Jbc, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, č. inv. 36, č. kart. 7, 8, 1865–1928.

7 Před druhou světovou válkou

7.1 Obecné změny ve zdravotnictví

V Československu se organizace a financování péče o zdraví obyvatel začaly štěpit do několika sfér. Systém veřejného zdravotnictví přímo podléhal státní správě řízené ministerstvem. Rozhodující složkou byl systém zdravotního a úrazového pojištění, který umožňoval od konce 80. let 19. století ošetření pro širší vrstvu obyvatelstva. Svůj podíl na organizaci a finanční podpoře služeb měly stále ještě dobrovolné spolky zdravotní a sociální péče. Vlastní péči o nemocné zajišťoval profesionální zdravotnický personál a to od lékařů až po ošetřovatelky ve specializovaných zařízeních. Zdravotní péči však také poskytovali soukromníci ve svých soukromých ordinacích¹⁵⁰. Kvůli hladkému chodu zdravotnické péče zřizovalo ministerstvo poradní orgány i vlastní vědecké ústavy. Hlavním poradním orgánem ministerstva, který stál v čele, byla čtyřicetičlenná Státní zdravotní rada složená většinou z univerzitních profesorů a zástupců lékařských komor. Rada měla za úkol podávat návrhy na zlepšení zdravotních poměrů, hodnotit statistické údaje a podávat rozpis obsazování míst ve veřejném zdravotnictví. Nejnižší složku pak tvořili samotní úřední lékaři obecní a obvodní. Dle nařízení zdravotní správy měli vykonávat odborný dozor nad přidělenými obcemi a obvody. Během svého výkonu práce byli povinni zdarma léčit chudé, poskytovat první pomoc, očkovat, spolupracovat s poradnami pro matky a ústavy pro sociální péči, provádět zdravotní výchovu a povinně vést zdravotní statistiky. Preventivní péči však postupně přebíraly nově vzniklé dobrovolné spolky a tak v meziválečném období ustupovala do pozadí preventivní péče před léčebnou, která byla hrazená pojišťovnami na základě nemocenského pojištění¹⁵¹. Úrazové a nemocenské pojištění prošlo za první republiky změnou po vydání předpisů z roku 1919. Mezi pojištěnce patřily všechny osoby pracující za mzdu a nově také rodinní příslušníci pojištěnců. Další zákon z roku 1924 upravil a prodloužil nárok na bezplatné ošetření. Až zákon z roku 1925 zahrnul i veřejné zaměstnance. Organizace nemocenského, starobního, ale i invalidního pojištění byla řízena Ústřední sociální pojišťovnou. Systém nemocenského pojištění v meziválečném období na území

¹⁵⁰ SVOBODNÝ, P. – HLAVÁČKOVÁ, L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 161.

¹⁵¹ *Tamtéž*, s. 162.

Československa se stal v tehdejší Evropě jedním z nejlepších a ovlivnil sociální úroveň značné části obyvatelstva¹⁵². Vedle nemocnic veřejných byly stavěny soukromé léčebné ústavy a nemocnice. K těmto nemocnicím patřily také ty největší, a to konkrétně nemocnice církevních řádů. Avšak zřízení soukromých léčebných ústavů povolovaly zemské úřady. Pro svou jasně danou specifikaci a zaměření se vždy vyčleňovaly ústavy pro choromyslné a porodnice, které spadaly pod zemské úřady¹⁵³. Beze změny zůstávala lékárenská a farmaceutická výroba. Právní normy se za trvání první republiky nedokázaly zcela sjednotit a inovovat. Stále byly v platnosti zákony z dob rakousko-uherské monarchie. Podle těchto zákonů se lékárny dělily na veřejné, ústavní, domácí-lékařské a klášterní. Na území Československa se nacházel ve vysoké míře větší počet lékáren veřejných. Roku 1928 bylo v Čechách na 652 lékáren veřejných, 4 ústavní a 5 klášterních, na Moravě a ve Slezsku 273 lékáren veřejných, 2 ústavní a 4 klášterní. Do okupace se tyto číselné relace příliš nezměnily¹⁵⁴.

Úprava zákona z roku 1922 platila po celou dobu trvání republiky. Během tohoto období probíhaly ve velkém diskuze, které se týkaly otázky, jak lépe zorganizovat zdravotnické ústavnictví. V březnu roku 1931 vyšel například výnos ministerstva zdravotnictví, který dal za úkol zemským úřadům, aby zrevidovaly a doplnily plán sítě nemocnic na příštích pět až deset let. V letech 1932 až 1933 se pokoušel moravský gynekolog Jiří Trapl (1880–1965) o takzvaný „Albert-Traplův plán“. Ten formoval myšlenku, že by „typizované a přesně hierarchizované nemocnice neměly být pouze ústavy léčebnými, ale měly být i centry ambulantní péče, prevence a sociálně-zdravotní služby“¹⁵⁵. Všechny tyto podmínky měly být podkladem pro nový nemocniční zákon, jehož návrh byl zpracován roku 1937. K projednání členy parlamentu se však již nedostal v důsledku vývoje politických událostí¹⁵⁶.

¹⁵² Tamtéž, s. 163–164.

¹⁵³ SVOBODNÝ, P. – HLAVÁČKOVÁ, L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 170.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 174.

¹⁵⁵ In: SVOBODNÝ, P. – HLAVÁČKOVÁ, L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 170, 2. odstavec.

¹⁵⁶ SVOBODNÝ, P. – HLAVÁČKOVÁ, L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 170.

7.2 Tanvaldsko – infekční pavilon a správní budova

Postupný nástup nacismu v Německu znamenal pro německé obyvatelstvo žijící na území Československé republiky signál pro přijetí změn. Tyto změny týkající se zejména postavení německého obyvatelstva v republice se začaly projevovat nejvíce na poli politickém. Hlavním aktivním hnutím bylo „*Sudetendeutsche Heimatsfront*“, které se v dubnu roku 1935 stalo stranou a přejmenovalo se na „*Sudetendeutsche Partei*“ (SdP). Situace se promítla i do květnových voleb do Národního shromáždění a senátu. V Tanvaldu stranu SdP volila většinová část obyvatelstva¹⁵⁷. K roku 1930 žilo ve městě Tanvald a v Šumburku na 7062 obyvatel¹⁵⁸. Napjatá politická situace se však nereflektovala do životů místních a pracujících v Tanvaldu. Jak například uvádí příloha k účetní závěrce za III. čtvrtletí, roku 1936 byla pozitivní čísla v oblasti hospodaření nemocnice se schváleným rozpočtem. Úspory čítaly kolem 1,5 milionu. Po projednání se z úspor zaplatila přestavba a centralizace ústředního topení, rekonstrukce ústřední kuchyně a částka 800 000 Kč měla být vyhrazená na stavbu nového infekčního pavilonu¹⁵⁹. Už v této době se začínalo jednat o novostavbě. V únoru roku 1937 byl sepsán protokol o vyhledání vhodného místa pro stavbu správní budovy a infekčního pavilonu. Toho roku bylo v nemocnici ošetřeno na 2 253 nemocných¹⁶⁰.

Kvůli zastavěnosti nemocnice a blízkosti silnice se začalo uvažovat o stavbě na svahu nad nemocnicí. Také byl kladen důraz na odlehlost infekčního pavilonu od hlavní nemocnice. Zato administrativní budova mohla být vystavěna poblíž silnice. V plánu bylo vystavět jednopatrový objekt, který by v přízemí měl tři kanceláře, předsíň, ve které by byla čekárna, a archiv. V patře by se měl nacházet třípokojevý byt správce. Veškeré návrhy z roku 1937 byly podepsané předsedou správního výboru, vládním radou politické správy, JUDr. A. Šofrem¹⁶¹. O rok později zasedla v zasedací síni okresního úřadu v Jablonci nad Nisou vrchní správa Všeobecné veřejné nemocnice v Tanvaldě. V čele stanul předseda JUDr. A. Šofr a referent Bohumír Bártel, správce nemocnice, za účasti dalších 32 přítomných, včetně primáře nemocnice Dr. Wiedena. Zde se jednohlasně odhlasovalo postavení infekčního pavilonu podle návrhů profesora

¹⁵⁷ RÝDL, J: *Paměť Tanvaldska*, s. 319.

¹⁵⁸ KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, s. 437.

¹⁵⁹ SOkA Jbc, fond Nemocnice Tanvald, č. inv. 34, č. kart. 2, Stavební práce, 1936–1939.

¹⁶⁰ RÝDL, J: *Paměť Tanvaldska*, s. 326.

¹⁶¹ SOkA Jbc, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, č. inv. 36, č. kart. 7, 8.

architektury F. Fialy z Prahy. Finanční náklady na stavbu se pohybovaly kolem 330 000 Kč. Dohledem nad přípravnými a stavebními pracemi byl pověřen správní výbor nemocnice. Z celkové částky zaplatila nemocnice okolo 88 000 Kč z dosavadních přidělů ze zdravotní přírážky, zbytek z hospodářských přebytků a z příspěvku Ministerstva sociální péče. Stavba měla být dokončena ještě téhož roku¹⁶². Dnes je infekční pavilon využíván jako léčebna pro dlouhodobě nemocné¹⁶³. Během schůze se projednávala také plánovaná rekonstrukce plicního pavilonu podle návrhů stavitele Austla za přibližně 100 000 Kč. Dále byl jednohlasně ustanoven sekundární lékař nemocnice MUDr. Antonín Reminger.

Během roku 1938 konkrétně dne 4. května bylo vydáno stavební povolení pro stavbu administrativní budovy. O pět dní později se znovu sešel vrchní správní výbor nemocnice v čele s výše jmenovanými a s osmi přítomnými. Zde byly projednány výsledky vypsané soutěže na jednotlivé stavební práce. Přihlásili se jmenovitě Rudolf Umann z Polubného a Oskar Austl ze Šumburku nad Desnou. V soutěži dvou stavitelů na zednické, tesařské a kanalizační práce byl vybrán Rudolf Umann. Na schůzi padlo také konečné rozhodnutí o ostatních pracích, včetně pokrývačů, truhlářů, zámečníků a kameníků. Stavební práce probíhaly od května do července. O dva měsíce později dne 25. července roku 1938 se znovu sešel správní výbor, aby projednal natěračské a sklenářské práce na budově, zajištění ústředního topení, vodovodu a hygienických zařízení. Stavba byla dokončena ještě téhož roku a dne 1. srpna 1938 předána veřejnosti. Na místo sekundárního lékaře byl jmenován tehdy již externí lékař nemocnice MUDr. Jan Kittl z Kokonína. Na místo externího lékaře byl jmenován MUDr. Jan Edelmann z Dolního Rokytna u Mnichova Hradiště. Na schůzi zazněly také plány do dalších let na vybudování kuchyně, prádelny a márnice. Avšak samotné návrhy na stavbu márnice i garáží byly sepsány až dne 16. června 1947¹⁶⁴.

¹⁶² *Tamtéž.*

¹⁶³ NOVÝ, P. – LUBAS, J. – ČERNÝ Z.: *Historie a současnost podnikání na Jablonecku*, s. 182.

¹⁶⁴ SOkA Jbc, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, č. inv. 36, č. kart. 7, 8.

8 Období druhé světové války

8.1 Obecné změny ve zdravotnictví

Mezi lety 1939–1945 prošlo zdravotnictví a medicína určitou proměnou. Někdy trvalou, jakou je smrt desetitisíců obyvatel v důsledku perzekucí, válečných událostí, zhoršením zdravotních podmínek a v neposlední řadě odchodem židovských lékařů. A na straně druhé proměnou trvajícím zpravidla několik let, než byla situace napravena, konkrétně uzavření vysokých škol, omezení vědecké práce a exil mnoha lékařů. Jednou ze zvláštností období druhé světové války je fakt, že nedocházelo na poli medicíny pouze ke zmarům. Do válečného úsilí byly zapojeny všechny složky finanční, hospodářské a technické, ale také většina vědeckých kapacit. Z vojenských i civilních laboratoří přicházelo proto mnoho novinek a objevů. Příkladem je například výroba penicilinu, který objevil roku 1928 Alexandr Fleming (1881–1955). Za války bylo toto antibiotikum zkoumáno v laboratořích a roku 1941 poprvé terapeuticky vyzkoušeno. V českém prostředí jej úspěšně vyvinuli zaměstnanci farmaceutických laboratoří Fragnerovy továrny v Praze pod názvem Pelentan. Dalším příkladem zdařilých terapeutických postupů byla léčba popálenin určená především raněným vojákům. V Čechách praktikoval úspěšné metody přenesené od anglických vojenských lékařů profesor František Burian, který je považován za zakladatele plastické a popáleninové chirurgie v českých zemích¹⁶⁵.

Změny v českých zemích vynucené mnichovskou dohodou na podzim roku 1938 a následným vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava z března roku 1939 se odrazily také do organizace zdravotnictví. Ta byla nyní podřízena novým státoprávním poměrům. V Sudetech byla veřejná zdravotní agenda podřízena tamním říšským úřadům (župním, okresním a obecním). V Praze se nadále nacházela Státní zdravotní rada i Státní zdravotní ústav. Ministerstvo bylo zrušeno roku 1942 v rámci administrativních reforem a přešlo na hlavní instituci okupační správy říšského protektora. Struktura řídicích složek, ale i systém veřejných nemocnic prošel též změnou. Zcela novými složkami byly ty, které vycházely z německého rasového zákonodárství a měly dohlížet na „rasovou čistotu“ obyvatelstva. Byly jimi zvláštní soudy pro dědičné zdraví

¹⁶⁵ SVOBODNÝ, P. – HLAVÁČKOVÁ, L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 195.

a poradny pro otázky rasové problematiky¹⁶⁶. Potíže s rasovou otázkou a otázkou židovství, které nastaly skoro ihned po mnichovské dohodě v období takzvané „druhé republiky“, se týkaly také židovských lékařů a pacientů. Obsazení Sudet a následný příliv obyvatelstva do pohraničí způsobil nouzi o pracovní místa. Tím rostla i nenávisť vůči židům, ale problémy měli také ti, kteří se stále hlásili k německé národnosti. Těm nebylo například povoleno uzavírat smlouvy s léčebnými fondy a nemocenskými pojišťovnami. Proto se mnoho z nich nakonec rozhodlo odejít do zahraničí¹⁶⁷. Zdravotní péče o obyvatelstvo židovské národnosti postupně ustupovala. Stále více byli upřednostňováni „národní“ pacienti před židovskými. Péče o židovské spoluobčany byla nakonec úplně vyňata z protektorátních struktur a zcela podřízena židovským obcím. Pouze židovští lékaři mohli léčit židovské pacienty, s nimiž nakonec utekli za hranice¹⁶⁸.

Důsledkem válečných ztrát a poválečného odsunu Němců se celkový počet obyvatel snížil o necelé 4 miliony obyvatel z původních 11 milionů. Náhlý pokles společně s politickou emigrací ve druhé polovině 40. let 20. století výrazně ovlivnil věkové složení obyvatelstva. Následně se to také projevilo ve struktuře výskytu nemocí, příčinách úmrtí a potřebách zdravotnictví. Československé zdravotnictví plnilo po válce několik nejnaléhavějších úkolů. Mezi ně patřilo zvládnutí infekčních nemocí, zajištění zdravotní služby zvláště pak v pohraničních oblastech a dosazení nových lékařů tam, kde nebyli žádní. K jistému zlepšení došlo ještě před rokem 1948, kdy byly znovu budovány nové nemocnice, ambulance, poradny a odborná oddělení v nemocnicích¹⁶⁹.

8.2 Tanvaldsko a Šumbursko

Spolu s mnichovskou dohodou a německým zábořem byla od roku 1938 výroba v hlavních průmyslových závodech převedena na válečnou výrobu. Roku 1942 vznikl ve městě Tanvald pracovní tábor pro Rusy, Poláky, Francouze, Italy a další cizince, kteří byli nuceně nasazeni do válečné výroby. Administrativního spojení mezi Tanvaldem a Šumburkem nad Desnou bylo poprvé dosaženo v letech 1942–1945. Po roce 1945

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 196–199.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 201.

¹⁶⁸ SVOBODNÝ, Petr: *Za druhé světové války*, In: Říhová M. a kol. autorů: *Kapitoly z dějin lékařství*, s. 119.

¹⁶⁹ SVOBODNÝ, P. – HLAVÁČKOVÁ, L.: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 217–219.

proběhl i zde odsun německého obyvatelstva, které v roce 1930 tvořilo 61 % z celkového počtu. Po odsunu nastalo částečné dosídlení města obyvatelstvem, které přicházelo z českého vnitrozemí. Přesto počet obyvatel ve městě zůstával řádově o tisíc menší než v meziválečném období. Díky širokým nabídkám letních a zimních rekreací byly domy v Tanvaldu využívány jako rekreační. Roku 1948 byl Tanvald definitivně spojen se Šumburkem v jedno město¹⁷⁰. Před rokem spojení v jediné město bylo dne 16. června 1947 rozhodnuto o celkových návrhách na stavbu márnice i garáží¹⁷¹. Žádosti o stavební povolení ze dne 20. srpna 1947 bylo vyhověno za stanovených podmínek pro výstavbu. Ta musela být provedena se souhlasem Okresního národního výboru v Jablonci nad Nisou. Nastalé změny v plánech musely být schválené stavebním úřadem. Pověřený stavbou byl jmenovitě Josef Hozda z Velkých Hamrů. Celková částka na výstavbu márnice, garáží, vnitřní úpravy a zařízení činila 1 250 000 Kčs¹⁷². V letech 1948–1991 pak spadala veřejná nemocnice v Tanvaldu, stejně jako ostatní zdravotnická zařízení v zemi, pod správu Ústavu národního zdraví (ÚNZ). Jednalo se původně o instituce veřejné správy, které měly na starost zdravotnickou a poradenskou péči. Od roku 1952 se staly základem pro dnešní zdravotnická zařízení. Tento systém zanikl ve druhé polovině roku 1991, kdy proběhla delimitace zaměstnanců a majetku¹⁷³.

¹⁷⁰ KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, s. 441.

¹⁷¹ SOkA Jbc, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, č. inv. 36, č. kart. 7, 8.

¹⁷² Městský úřad Tanvald, archiv odboru stavebního úřadu a životního prostředí, spisový materiál k nemocnici v Tanvaldu, 1888–2014.

¹⁷³ HYBNEROVÁ, P. – NĚMEČKOVÁ, Z.: *Nemocnice v Jablonci nad Nisou od roku 1875*, s. 5.

9 Závěr

Cílem mé práce bylo zdokumentování zdravotní a nemocniční péče v okolí města Tanvald, od založení lékáren až po stavbu nemocnice. Dospěla jsem k závěru, že vybudováním tanvaldské nemocnice se přispělo v mnohém k lepšímu zdravotnictví v kraji a především k prosperitě textilního průmyslu zdravotním zaopatřením pracovníků. Za prací sem přicházelo mnoho nových obyvatelů a s nimi i možné nemoci. Omezilo se zdlouhavé dojíždění do vzdáleného Jablonce nad Nisou, kde byla postavena nemocnice roku 1875. V Tanvalu stavba nemocnice započala o několik let později a to roku 1889. Prvotní podnět pro založení nemocnice vzešel z iniciativy Wilhelma Suidy, který pracoval v Tanvaldské přádelně bavlny a byl svědkem zdravotního stavu místních zaměstnanců. Roku 1856 zorganizoval dobrovolnou sbírku, které se přezdívalo „špitální fond“. Po jeho smrti roku 1882 město začalo projednávat výstavbu nemocnice. Ta proběhla ve výše zmíněném roce podle návrhů šumberského stavitele Karla Pekárka, který byl v pozdějších letech prvním starostou české národnosti v obci Šumburk.

Bohužel do dnešních dnů se nedochovala budova plicního sanatoria, kterou údajně nechali přistavět polubenští Riedelové mezi lety 1903–1904. Hlavním důvodem výstavby byla nutnost čelit plicní nemoci brusičů skla, kteří umírali v mladém věku. Z archivních dokumentů a úředních záznamů vyplývá, že společně se stavbou plicního sanatoria mohl v Tanvalu vzniknout německý spolek pro plicní choroby „*Zweigverein Tannwald des deutschen Landeshilfsvereines für Lungenkranke in Böhmen*“. Úkolem spolku byla prevence a výpomoc s nemocnými trpícími plicním onemocněním, kterou zajišťovala vrchní sestra v prostoru vyhrazeném pro tyto účely.

S nástupem a přetrvávající první světovou válkou, která postihla i tanvaldský kraj, se stal z nemocnice vojenský lazaret. Častou diagnózou, jak vyplývá z lékařských spisů, bylo právě postřelení způsobené kulkou. Počet léčených v nemocnici během války vzrostl. Pro zvýšení lůžkové kapacity nemocnice bylo roku 1928 postaveno druhé patro. Zde se nacházelo chirurgické oddělení a vedoucí oddělení s vedlejšími příslušnými místnostmi. V podkroví byly místnosti pro služební personál a kaple. V letech 1937–1938 byl za hlavní budovou v kopci postaven infekční pavilon. Společně s infekčním pavilonem byla vystavěna i administrativní budova. Přistavěním infekčního

pavilonu se předcházelo chorobám, jako byla například tuberkulóza, avšak nemocní nebyli nijak odděleni od ostatních nakažených pacientů. Dnes je pavilon využíván jako léčebna pro dlouhodobě nemocné. Poslední stavbou v areálu nemocnice byla márníce a garáže. Ty byly postavené roku 1947.

Přes rekonstrukce a modernizace uskutečněné v následujících letech po roce 1947 je dodnes budova nemocnice využívána lékaři i pacienty. I dnes nemocnice přispívá ke zlepšení zdravotnické úrovně v kraji.

10 Seznam použitých zdrojů

10.1 Prameny

- *Gablonzer Anzeiger*, 1893–1901.
- *Gablonzer Tagblatt*, 1901–1938.
- Městský úřad Tanvald, archiv odboru stavebního úřadu a životního prostředí, spisový materiál k nemocnici v Tanvaldu, 1888–2014.
- Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond MěstNV Tanvald, č. inv. 94, Kronika města, 1945–1963.
- Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Nemocnice Tanvald, č. pom. 382, 1856–1943.
- Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, inventář Okresní nemocnice Tanvald, č. pom. 382, sign. 073/2, 1988.
- Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, č. inv. 36, č. kart. 7, 8, 1865–1928.
- Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, inventář Okresní zastupitelstvo Tanvald, č. pom. 85, sign. 017/2, 1981.
- Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Okresní úřad Jablonec nad Nisou, č. inv. 158, 189, 1855–1940 (1949).
- Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Okresní zastupitelstvo Jablonec nad Nisou, č. pom. 84, 1865–1928.

10.2 Literatura

- BENDA, Adolf: *Geschichte der Stadt Gablonz und ihrer Umgebung*, Jablonec nad Nisou, Gablonz Rössler, 1877.
- FEIGE, Jakub: *Archivní pomůcky-inventáře: Archiv města Šumburk nad Desnou, Archiv města Tanvald, Archiv obce Velké Hamry*, Praha 2006, bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, vedoucí práce Mgr. Jan Dobeš, s. 42–45.
- FISCHER, Karl – GIERACH, Erich: *Heimatkunde für den Bezirk Gablonz (Der Gerichtbezirke Gablonz und Tannwald)*, Verlag des Gabonz – Tannwalder, 1934.
- HYBNEROVÁ, Petra – NĚMEČKOVÁ, Zuzana: *Nemocnice v Jablonci nad Nisou od roku 1875*. Jablonec nad Nisou, 2015.
- KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, 7. díl, Praha, Libri 2008.
- LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, Praha, Karolinum 2010.

- LILIE, Adolf: *Der politische Bezirk Gablonz (Gerichtsbezirke Gablonz und Tannwald)*, 2. vyd. Jablonec nad Nisou, Verlag des Gablonz-Tannwalder Lehrervereines, 1895, s. 132–136, s. 523–530.
- MÁŠOVÁ, Hana: *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*, Praha, Karolinum 2005.
- MIČKALOVÁ, Jana: *Německý a český tisk v letech 1918 až 1945 na Jablonecku*, Praha 2016, diplomová práce, univerzita Karlova v Praze, vedoucí práce Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc, str. 21–22.
- NEMOCNICE JABLONEC NAD NISOU, P. O: *Nemocnice v Jablonci nad Nisou od roku 1875*. Jablonec nad Nisou, 2015.
- NOVÝ, Petr – LUBAS, Jaroslav – ČERNÝ Zbyněk: *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku*, Žehušice, Městské knihy 2007, ISBN :978-80-86699-49-3.
- RÝDL, Jaroslav: *Paměť Tanvaldska*, Muzeum Českého ráje Turnov 2006, ISBN 80-239-6686-3.
- ŘÍHOVÁ, Milada a kol. autorů: *Kapitoly z dějin lékařství*, Praha, Karolinum 2005.
- Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Jizerské noviny.
- Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Desenské noviny, č. inv. 8902.
- Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Tanvaldský zpravodaj, č. inv. 8882.
- STÜTZ, Gerhart – ZENKNER Karl: *Gablonz an der Neisse: Stadt, Bezirk und Landkreis in Nordböhmen (Sudetenland): ein Erinnerungsbuch*, 2. vyd. Leutelt-Gesellschaft, Gablonz an der Neisse, 1983.
- SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha, Triton 2004.

10.3 Internetové odkazy

- *Adolf Lilie* [online]. [cit. 2018-12-7]. Dostupné z: <https://knihovna.mestojablonec.cz/cs/sluzby/osobnosti-regionu/lilie-adolf.html>.
- FEIGE, Jakub [online]. [cit. 2018-12-6]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/3708>
- HALÍŘOVÁ, Martina: *Pardubická baráková nemocnice neboli karanténa* [online]. [cit. 2019-2-18]. Dostupné z: <http://www.xantypa.cz/cislo-casopisu/prvni-svetova-valka/3251-3/pardubicka-barakova-nemocnice-neboli-karantena>
- *Historický vývoj úrazového pojištění* [online]. [cit. 2018-10-6]. Dostupné z: https://ipodpora.odborny.info/soubory/dms/wysiwyg_uploads/afa0d65a252e3b9f/uploads/Historicky-vyvoj-urazoveho-pojisteni.pdf

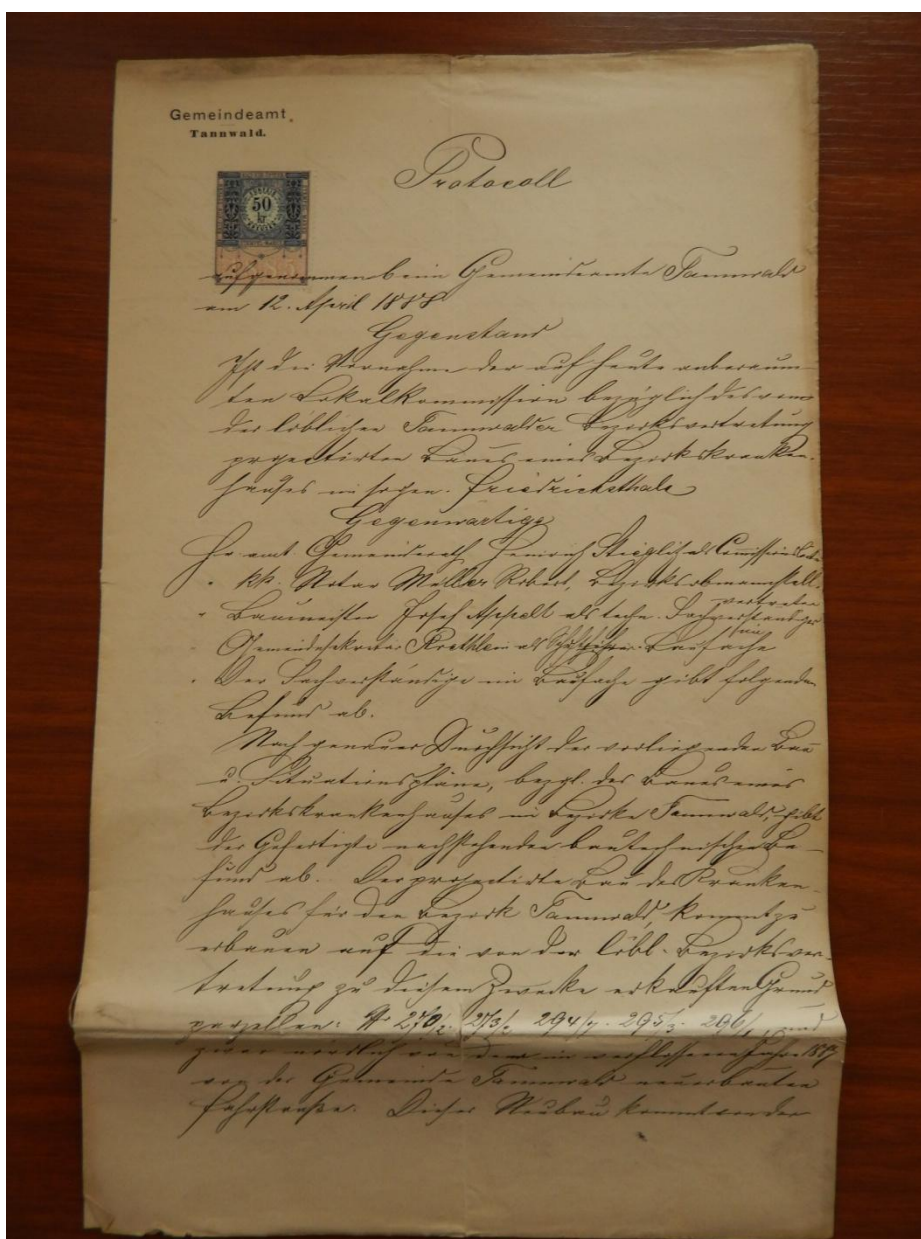
- *Kongregace Milosrdných sester svatého Kříže*. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001 - [cit. 2017-01-06]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Kongregace_Milosrdn%C3%BDch_sester_svat%C3%A9ho_K%C5%99%C3%AD%C5%BEe
- NĚMEC, Václav: *První světová válka – První a druhá etapa války (1914–1916)*, [online]. [cit. 2019-2-13]. Dostupné z: <http://www.dejepis.com/ucebnice/prvni-svetova-valka-prvni-a-druha-etapa-valky-1914-1916/>
- NOVÁ, Jana: *Adolf Lilie významná osobnost jablonecké vlastivědy*. In: *Časopis Krkonoše – Jizerské hory* [online]. [cit. 2016-11-20]. Dostupné z: http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=9205
- NOVÁ, Jana: *Adolf Benda a Adolf Lilie: Dva průvodci na cestě minulostí* [online]. [cit. 2016-11-20]. Dostupné z: <http://www.mestojablonec.cz/redakce/tisk.php?lanG=cs&clanek=1283&slozka=1217&>
- NOVÁ, Jana: *Adolf Benda–Dějiny města Jablonce nad Nisou a okolí*, In: *Časopis Krkonoše – Jizerské hory* [online]. [cit. 2016-11-20]. Dostupné z: http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=9485
- *Státní oblastní archiv v Litoměřicích* [online]. [cit. 2016-12-27]. Dostupné z: http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/VysledekBean.action?show=&sourcePage=1rZ75jTzlaoW0k_7HNmCzJJOJJofoLbuOZlmT76KLr7uWXreKcGw04QfL4pZ082hWhpSriJez97XjpuWlG7GBCrBdj8pcVD0Jj9W5yCGeY0%3D&rowPg=0
- *Státní oblastní archiv v Litoměřicích* [online]. [cit. 2016-12-27]. Dostupné z: http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/VysledekBean.action?show=&sourcePage=u8bAI0izmbFP8L7rzjYQMvYQJkZkOiNL8JVCzZEa85VczLY6JM0cZP9eBWKNvQ98oY_gPGRnJHg5MzT8OJA0J7l11jP_Q8PN7nB_0o81CJs%3D&rowPg=0
- *Stručná historie inspekce práce v českých zemích* [online]. [cit. 2018-10-6]. Dostupné z: http://www.suip.cz/_files/suip-f9fd62b9dc7c28625325b7505f6d4434/historie.pdf

11 Seznam příloh

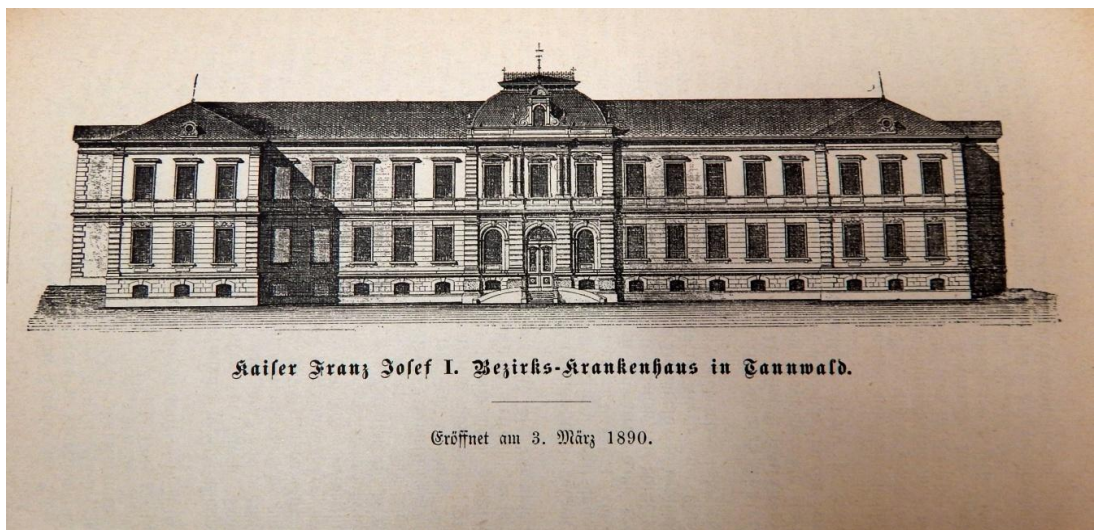
1. *Protokol ze dne 12. dubna 1888*, Městský úřad Tanvald, archivu odboru stavebního úřadu a životního prostředí, spisový materiál k nemocnici v Tanvaldu, 1888–2014.
2. *Kaiser Franz Josef I. Bezirks-Krankenhaus in Tannwald*, In: LILIE, Adolf: *Der politische Bezirk Gablonz (Gerichtsbezirke Gablonz und Tannwald)*, 2. vyd. Jablonec nad Nisou, Verlag des Gablonz-Tannwalder Lehrervereines, 1895, s. 132.
3. *Půdorys infekčního pavilonu*, Městský úřad Tanvald, archivu odboru stavebního úřadu a životního prostředí, spisový materiál k nemocnici v Tanvaldu, 1888–2014.
4. *Půdorysy přízemí z roku 1927*, Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, inv. č. 36, č. kart. 7, 8, 1865–1928.
5. *Půdorysy 2. patra z roku 1927*, Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, inv. č. 36, č. kart. 7, 8, 1865–1928.
6. *Půdorysy podkroví z roku 1927*, Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, inv. č. 36, č. kart. 7, 8, 1865–1928.
7. *Pohled na budovu nemocnice v Tanvaldu*, Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Sběrka fotografií a pohlednic, č. inv. 381, Tanvald.
8. SIMM, Franz: *Pohled na zadní trakt nemocnice*, Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Sběrka deskových negativů, č. inv. 351.

Přílohy

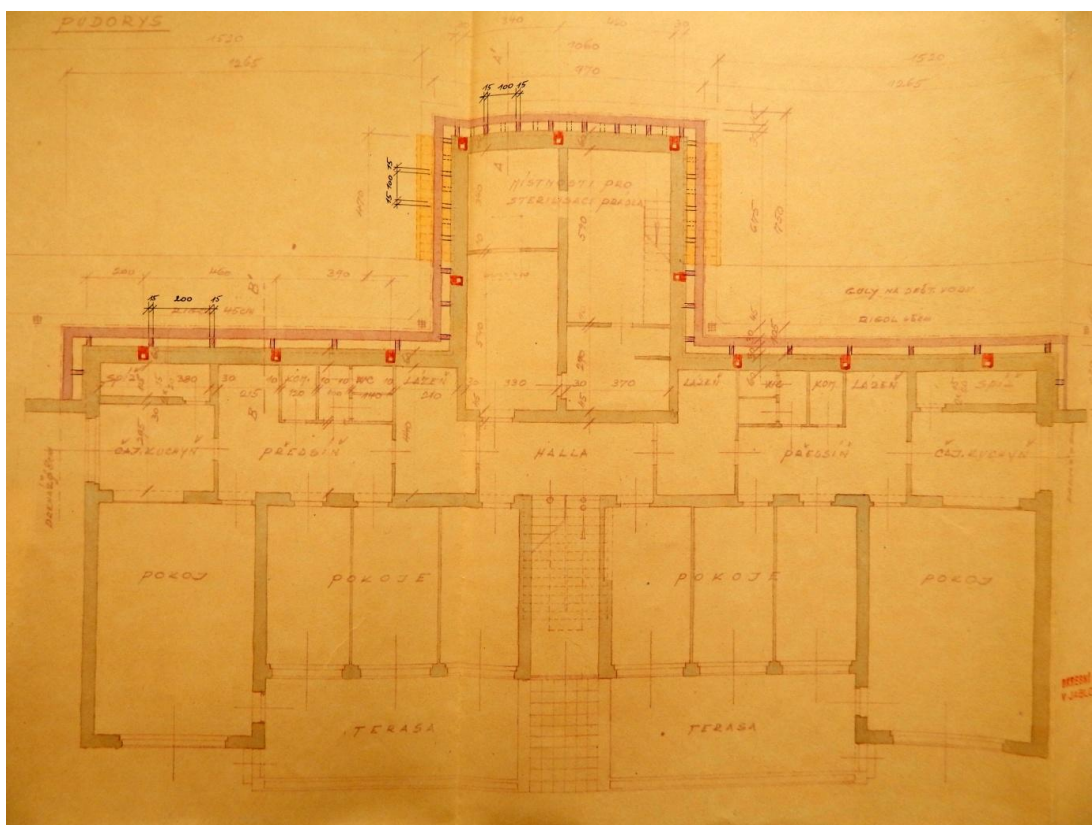
1. *Protokol ze dne 12. dubna 1888*, Městský úřad Tanvald, archivu odboru stavebního úřadu a životního prostředí, spisový materiál k nemocnici v Tanvaldu, 1888–2014.

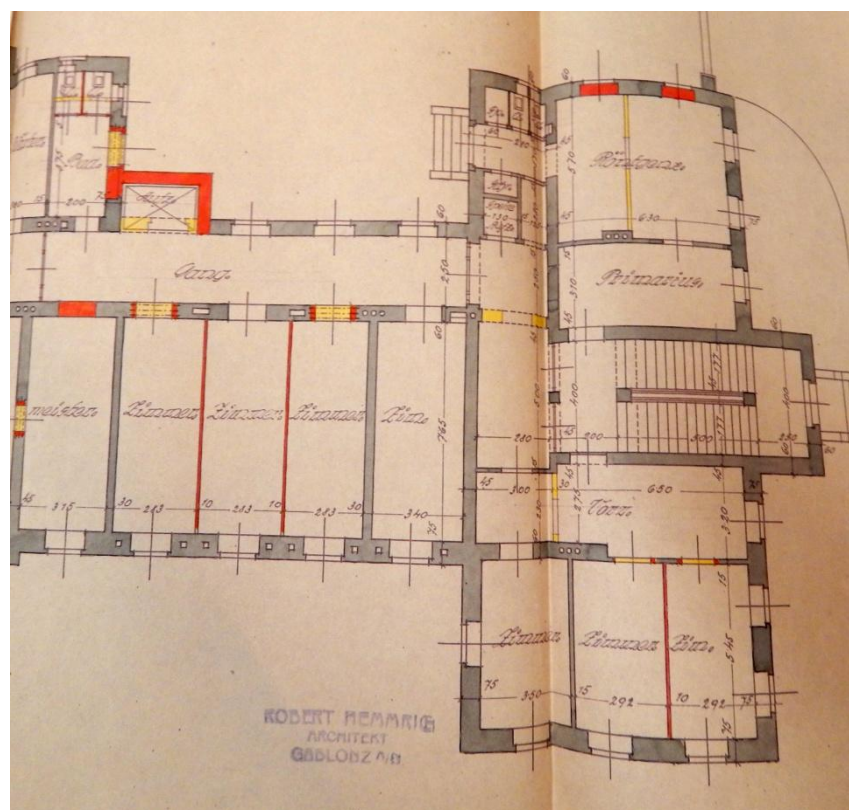
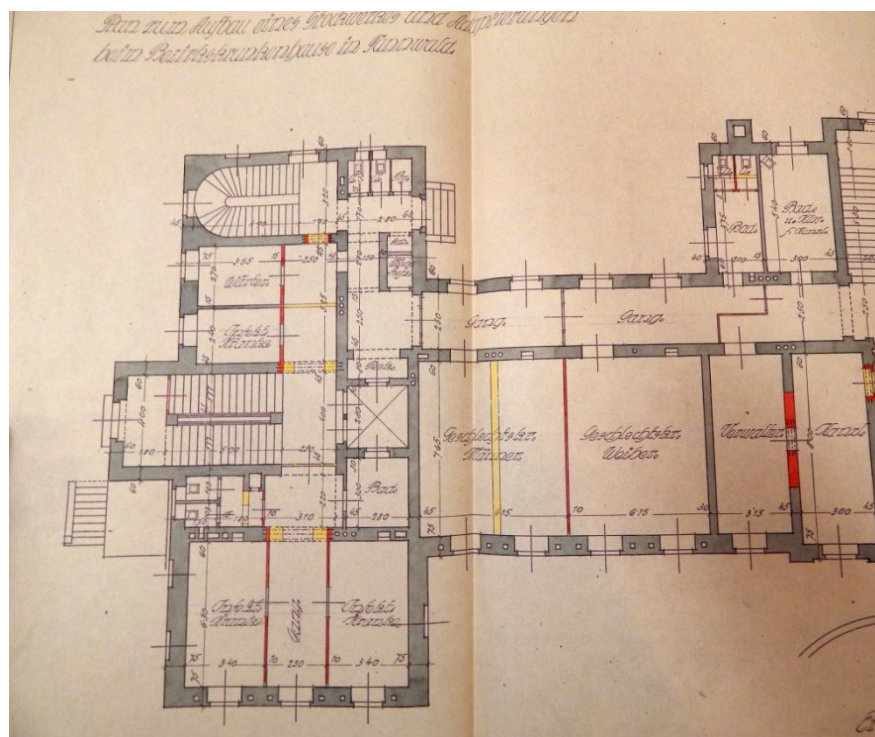
2. *Kaiser Franz Josef I. Bezirks-Krankenhaus in Tannwald*, In: LILIE, Adolf: *Der politische Bezirk Gablonz (Gerichtsbezirke Gablonz und Tannwald)*, 2. vyd. Jablonec nad Nisou, Verlag des Gablonz-Tannwalder Lehrervereines, 1895, s. 132.

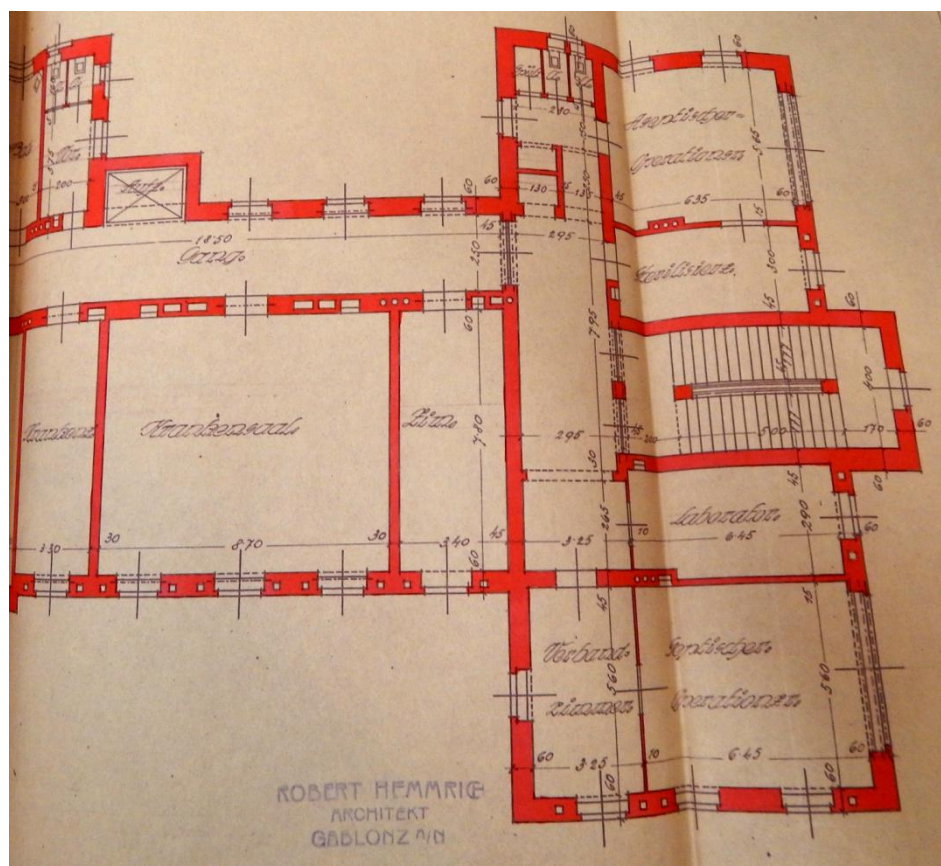
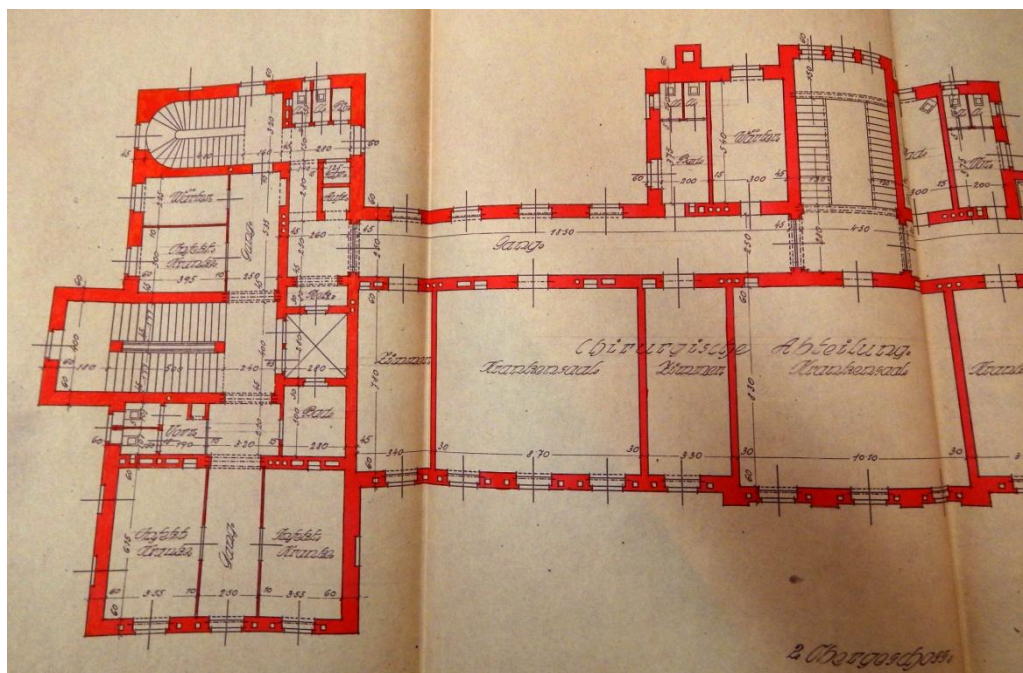
3. *Půdorys infekčního pavilonu*, Městský úřad Tanvald, archivu odboru stavebního úřadu a životního prostředí, spisový materiál k nemocnici v Tanvaldu, 1888–2014.

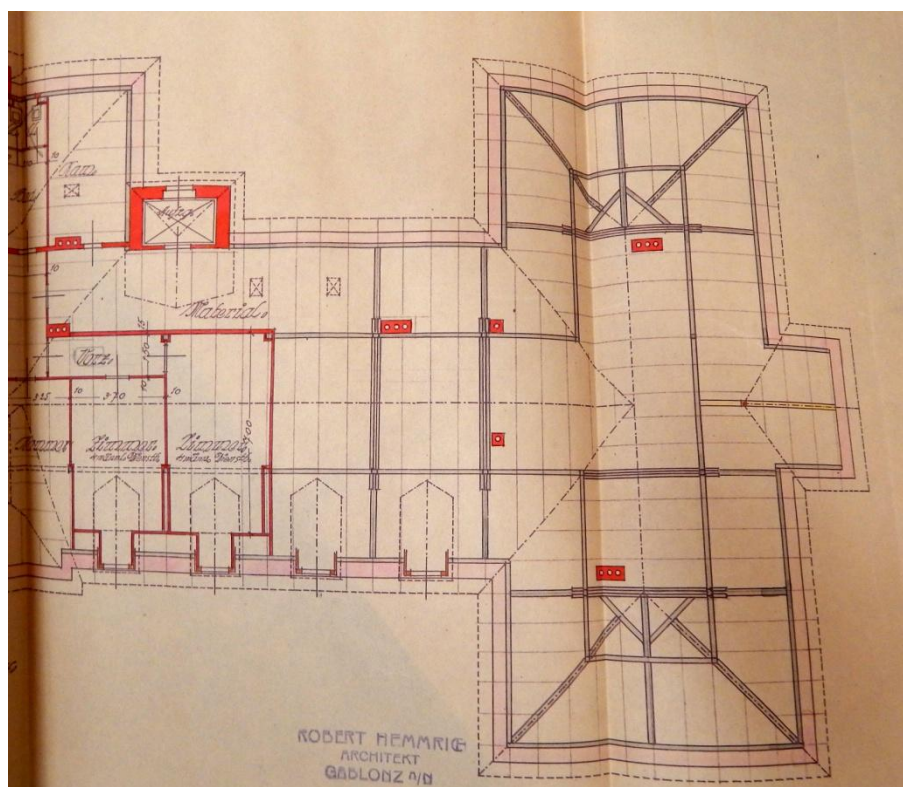
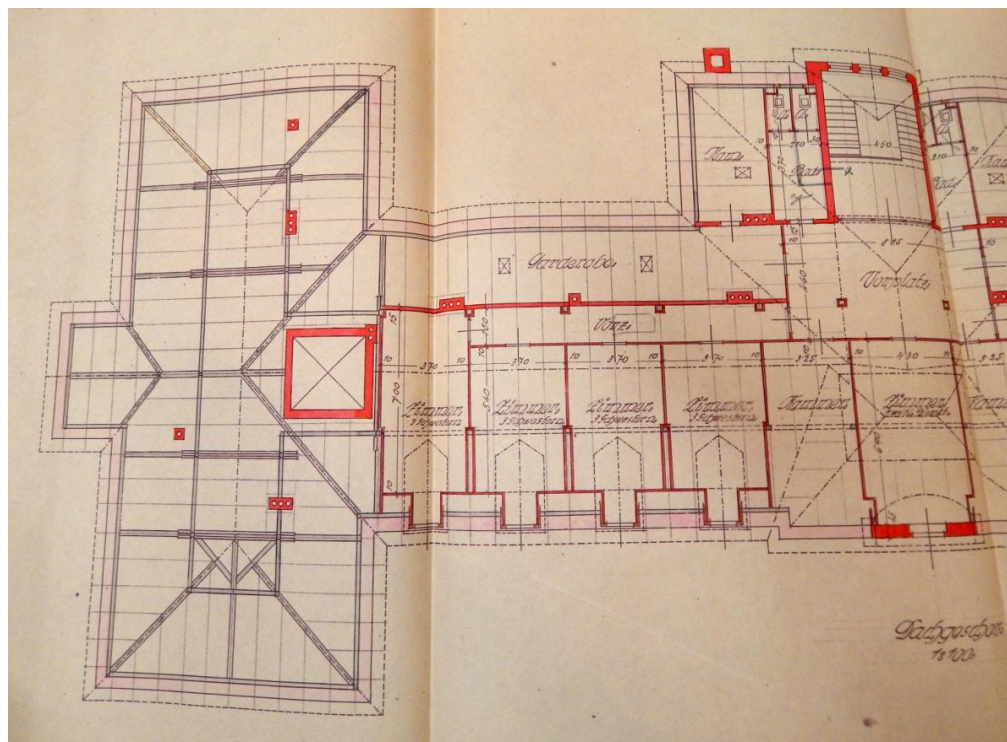
4. Půdorysy přízemí z roku 1927, Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, inv. č. 36, č. kart. 7, 8, 1865–1928.

5. *Půdorysy 2. patra z roku 1927*, Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, inv. č. 36, č. kart. 7, 8, 1865–1928.

6. *Půdorysy podkroví z roku 1927*, Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Okresní zastupitelstvo Tanvald, inv. č. 36, č. kart. 7, 8, 1865–1928.

ROBERT HEMMIG
ARCHITEKT
GADLONZ 9/11

7. *Pohled na budovu nemocnice v Tanvaldu*, Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond Sbírka fotografií a pohlednic, č. inv. 381, Tanvald.

8. SIMM, Franz: *Pohled na zadní trakt nemocnice*, Státní okresní archiv
Jablonec nad Nisou, fond Sběrka deskových negativů, č. inv. 351.

